



ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Διεθνής και Ευρωπαϊκή Διακυβέρνηση και Πολιτική

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Οικονομικές, κοινωνικές και περιφερειακές
ανισότητες στην ΕΕ: Η προσέγγιση Κέντρου-
Περιφέρειας**

Χουρδάκη Μαρία

ΑΡΙΘΜΟΣ ΜΗΤΡΩΟΥ: 7342142200019

Επιβλέπων: Χάρδας Αναστάσιος

ΑΘΗΝΑ

2024

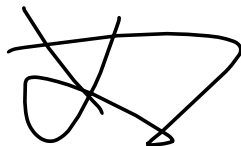
ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

Δηλώνω υπεύθυνα ότι η συγκεκριμένη διπλωματική εργασία έχει συγγραφεί από εμένα προσωπικά και δεν έχει υποβληθεί ούτε έχει εγκριθεί στο πλαίσιο κάποιου άλλου μεταπτυχιακού ή προπτυχιακού τίτλου σπουδών, στην Ελλάδα ή στο εξωτερικό.

Οι πηγές στις οποίες ανέτρεξα για την εκπόνησή της αναφέρονται στο σύνολό τους, δίνοντας πλήρεις αναφορές στους συγγραφείς, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που χρησιμοποιήθηκαν από το Διαδίκτυο.

Σε κάθε περίπτωση, αναληθούς ή ανακριβούς δήλωσης, υπόκειμαι στις συνέπειες που προβλέπονται στον Κανονισμό Σπουδών του Μεταπτυχιακού Προγράμματος καθώς και στις διατάξεις που προβλέπει η Ελληνική και Κοινοτική Νομοθεσία περί πνευματικής ιδιοκτησίας.

Ο/Η ΔΗΛΩΝ/ΟΥΣΑ



Περίληψη

Η αυξανόμενη πόλωση εντός της Οικονομικής Νομισματικής Ένωσης (ΟΝΕ) μεταξύ των χωρών του κέντρου με εξαγωγικό προσανατολισμό και της περιφέρειας που εξαρτάται από τις εισαγωγές είχε προηγηθεί της χρηματοπιστωτικής κρίσης, αλλά δεν έγινε άμεσα αντιληπτή, καθώς οι χρηματοοικονομικές ροές του κέντρου προς την περιφέρεια επέτρεπαν να καλύψουν τα ελλείμματα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών της. Η παρούσα εμπειρική εργασία εξετάζει την άνιση οικονομική ανάπτυξη μεταξύ του κέντρου και της περιφέρειας της ΟΝΕ χρησιμοποιώντας θεωρητικά μοντέλα, καθώς και δευτερογενή ποσοτικά δεδομένα.

Λέξεις κλειδιά: κέντρο, περιφέρεια, ανισότητες, χρηματιστικοποίηση, Νέα Οικονομική Γεωγραφία, Μοντέλο Ανάπτυξης, εξαγωγές, ελλείμματα, ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	7
1. Εννοιολόγηση «Κέντρου – Περιφέρειας» : Η περίπτωση της ΕΕ	10
2. Χρηματιστικοποίηση Ευρωζώνης	12
2.1 Εγγύριες πολιτικές και οικονομικές ελίτ της Περιφέρειας	14
3. Μοντέλο Krugman : «Κέντρο – Περιφέρεια»	15
3.1 Επιπτώσεις συσσώρευσης	19
4. Μοντέλα Ανάπτυξης	20
4.1 Άνιση ανταλλαγή προϊόντων : “Merry-Go-Round”	26
5. Πολιτική Συνοχής και Νέα Οικονομική Διακυβέρνηση	31
5.1 Κοινωνικές Ανισότητες	32
5.2 Περιφερειακές Ανισότητες	35
Συμπεράσματα	37
Βιβλιογραφία	40

Εισαγωγή

Τις τελευταίες δεκαετίες, οι κοινωνικό-οικονομικές ανισότητες έχουν γίνει ολοένα και πιο εμφανείς σε διεθνές και υπερεθνικό επίπεδο, καθώς και σε περιφερειακό επίπεδο εντός των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ). Οι αυξανόμενες ανισότητες είναι ιδιαίτερα εμφανείς στις ευημερούσες μητροπόλεις και έχουν οδηγήσει σε ένα αυξανόμενο χάσμα μεταξύ πλούσιων και φτωχών γειτονιών, δημιουργώντας μια χωρική συγκέντρωση κοινωνικά περιθωριοποιημένων ομάδων. Η Εδαφική Ατζέντα 2020 της Ευρωπαϊκής Ένωσης αναφέρει ότι «η διαίρεση πυρήνα-περιφέρειας εξακολουθεί να υπάρχει» και ότι είναι σημαντικό «να αποφευχθεί η πόλωση μεταξύ πρωτεύουσών, μητροπολιτικών περιοχών και μεσαίων πόλεων σε εθνική κλίμακα» (Kühn, 2015). Εντός της ΕΕ φαίνεται ότι υπάρχουν σημαντικές τάσεις σύγκλισης των λιγότερο ανεπτυγμένων χωρών με τις ανεπτυγμένες. Το πρόβλημα όμως είναι ότι αυτή η σύγκλιση αφορά ουσιαστικά συγκεκριμένες χωρικές μονάδες (τις μητροπόλεις/πρωτεύουσες) των κρατών-μελών. Το γεγονός ότι η σύγκλιση αυτή με τα άλλα κράτη-μέλη της ΕΕ αφορά πολύ συγκεκριμένες αστικές περιοχές των χωρών της περιφέρειας έχει κυρίως αρνητικές επιπτώσεις σε όρους χωρικής κατανομής στις οικονομικές τους δραστηριότητες εντός ΕΕ και κατ' επέκταση σε όλη την οικονομική ολοκλήρωση, ακυρώνοντας τα όποια θετικά αποτελέσματα επέρχονται σε όρους συνολικής σύγκλισης για ολόκληρη τη χώρα, ενισχύοντας τελικά το χάσμα και την άνιση ανάπτυξη μεταξύ «κέντρου-περιφέρειας». Αυτό σε μεγάλο βαθμό οφείλεται στην ενίσχυση και στην εσωτερική αναπαραγωγή πλούτου της μητροπολιτικής κυρίαρχης τάξης των μητροπολιτικών κέντρων και των άλλων περιοχών που διαθέτουν μία (οικονομική) δυναμική. Πιο συγκεκριμένα, αναπαράγονται διαφορές και ανισότητες ανάμεσα στις μητροπόλεις και την υπόλοιπη χώρα, καθώς η εσωτερική/εγχώρια αναπαραγωγή της μητροπολιτικής μορφής του καπιταλισμού ευνοεί τη μητροπολιτική κυρίαρχη τάξη, η οποία ιδιοποιείται τελικά το οικονομικό πλεόνασμα της χώρας. Ήδη από τη δεκαετία του 1980 και μετά οι περιφερειακές ανισότητες στην ΕΕ οφείλονται σε μεγαλύτερο βαθμό σε εγχώριες ανισότητες των χωρών και λιγότερο σε ανισότητες μεταξύ τους (Πετράκος, 2003), κάτι το οποίο τελικά οδηγεί σε περαιτέρω περιφερειοποίηση των χωρών της περιφέρειας, δηλαδή σε παγίωση των συνθηκών άνισης ανάπτυξης στο εσωτερικό τους. Σε αυτή τη διαδικασία της περιφερειοποίησης, σημαντικό ρόλο έχουν οι εθνικές αναπτυξιακές πολιτικές των εγχώριων οικονομικών και πολιτικών ελίτ, της περιφέρειας της ΕΕ, οι οποίες εντάχθηκαν αυτοβούλως σε μια νομισματική ένωση που γνώριζαν ότι δεν είχε τα χαρακτηριστικά για να ευνοηθούν οι οικονομίες τους. Αυτό το «περιφερειακό πρόβλημα» σημειώνεται στα κράτη της περιφέρειας της ΕΕ (Ανατολικής και

Νότιας), στα οποία εντοπίζονται τέτοιου τύπου γεωγραφικές πολώσεις. Οι χωρικές ανισότητες μεταξύ των περιοχών έχουν μελετηθεί από τους περισσότερους μελετητές της οικονομικής ανάπτυξης. Ο στόχος της Νέας Οικονομικής Γεωγραφίας είναι η εξήγηση σχετικά με τη συγκέντρωση οικονομικά ανεπτυγμένων περιοχών και τη συγκέντρωση πληθυσμού σε έναν γεωγραφικό χώρο. Τελικά, το μοντέλο «πυρήνα-περιφέρειας» του Paul Krugman, παρέχει τη βάση για να εξηγήσει γιατί ένας μεγάλος αριθμός ανθρώπων που ζουν σε προηγμένες χώρες τείνουν να συγκεντρώνονται σε μεγάλες μητροπολιτικές περιοχές, προβλέποντας οικονομική συσσώρευση σε λίγες τοποθεσίες και διασπορά της οικονομικής δραστηριότητας (Andrew & Feiock, 2010).

Παράλληλα, σε ευρωπαϊκό επίπεδο, οι Rokkan (1980) και Meny & Wright (1985) διακρίνουν τις δομές «κέντρου-περιφέρειας» από μια «προνομαϊκή» εδαφική θέση που χαρακτηρίζεται από ένα στρατιωτικό-διοικητικό και οικονομικό πλεονέκτημα, το οποίο εμφανίζεται στο κέντρο σε αντίθεση με μια «μη προνομαϊκή» τοποθεσία που χαρακτηρίζεται από απόσταση, διαφορά και εξάρτηση, η οποία αποτελεί την περιφέρεια (Sepos, 2016). Ο Dudley Seers, ο εκπρόσωπος μιας ομάδας ερευνητών που ανέπτυξε την «Ευρωπαϊκή Σχολή Εξάρτησης», τόνισε τη σημασία των σχέσεων «κέντρου-περιφέρειας» στο ευρωπαϊκό εγχείρημα, ήδη από τη δεκαετία του 1970 (Weissenbacher, 2018). Πιο συγκεκριμένα, η δομή «κέντρο-περιφέρεια» μπορεί να παρατηρηθεί σε όλο σχεδόν το χρονικό πλαίσιο από τα τέλη της δεκαετίας του 1960 με την πτώση του «ενσωματωμένου φιλελευθερισμού» και την επακόλουθη άνοδο του «νεοφιλελευθερισμού» στις αρχές δεκαετίας του 1970, κυρίως μέσω της ανόδου του «χρηματοοικονομικού κεφαλαίου» ή «χρηματιστικοποίησης», τα οποία συνδέονται με το αυξανόμενο χάσμα «κέντρου-περιφέρειας» στην Ευρώπη (Gräbner & Hafele, 2020). Εμπειρικές μελέτες έχουν δείξει ότι οι επιπτώσεις της διαδικασίας ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, που αποτυπώθηκαν από τους δείκτες εμπορίου, το χρηματοοικονομικό άνοιγμα και την ανισότητα εισοδήματος ήταν ετερογενείς μεταξύ των ομάδων χωρών, κάτι το οποίο επαληθεύει την υπόθεση ενός «δυϊσμού κέντρου-περιφέρειας» σχετικά με τις ανισότητες εντός της ONE (Cesaroni et al., 2019). Επίσης, η εμφάνιση δομών «πυρήνα-περιφέρειας» στην Ευρώπη έχει πρόσφατα συνδεθεί με την ιδέα των «Μοντέλων Ανάπτυξης», τα οποία χρησιμοποιούνται για να εξηγήσουν τη ταξινόμηση ενός κράτους-μέλους της ΕΕ στο φάσμα «κέντρο - περιφέρεια», ανάλογα με την υιοθέτηση διαφορετικών Μοντέλων Ανάπτυξης (Gräbner & Hafele, 2020). Μάλιστα, πολλοί μελετητές έχουν τεκμηριώσει το γεγονός ότι η δομή της ONE ωφέλησε τα Μοντέλα Ανάπτυξης εξαγωγών της Ευρωζώνης σε βάρος των αντίστοιχων Μοντέλων Ανάπτυξης εγχώριας κατανάλωσης κατά τη διάρκεια της πρώτης δεκαετίας του ευρώ,

τονίζοντας ότι το «εξαγωγικό πλεονέκτημα» της ΟΝΕ, παγιώνει τελικά ποιο κράτος-μέλος ανήκει στην περιφέρεια και ποιο στο κέντρο, «κανονικοποιώντας» τις οικονομικό-κοινωνικές και εδαφικές ασυμμετρίες και την άνιση ανάπτυξη μεταξύ τους.

Αυτή η αναπαραγωγή ασυμμετριών, αντανακλάται πιο έντονα μέσω της ευθυγράμμισης της Νέας Οικονομικής Διακυβέρνησης (ΝΟΔ) και της Πολιτικής Συνοχής (ΠΣ), η οποία φαίνεται ότι έχει αντικαταστήσει το στόχο της περιφερειακής σύγκλισης μεταξύ των κρατών-μελών, καθώς και στο εσωτερικό τους. Τέλος, είναι απαραίτητο να σημειωθεί ότι η αναπαραγωγή των ανισοτήτων εντός της ΕΕ έχει ενισχυθεί ακόμα περισσότερο με την ένταξη των χωρών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης (ΚΑΕ). Ωστόσο, οι χώρες της περιφέρειας δεν είναι εσωτερικά ομοιογενείς, αλλά αποτελούν ένα σύνολο από οικονομίες διαφοροποιημένες ως προς το μέγεθος και τις τροχιές ανάπτυξης, με κοινό χαρακτηριστικό τη γεωγραφική θέση και ένα χαρακτήρα περιφερικότητας (Celi et al., 2022). Έτσι, το μοτίβο αναφορικά με την οικονομική ανάπτυξη στην ΕΕ είναι μοτίβο «δύο ταχυτήτων», καθώς η εξέλιξη και η αναπαραγωγή ανισοτήτων στην ΕΕ επηρεάζεται και από την άνιση ανάπτυξη μεταξύ των κρατών-μελών, καθώς και από τις αρχικές, εγχώριες ανισότητες της κάθε χώρας.

Ένα σημαντικό σύνολο θεωριών στην πολιτική οικονομία και την οικονομική γεωγραφία επιδιώκει να εξηγήσει γιατί οι καπιταλιστικές οικονομίες - εντός της ΕΕ - χαρακτηρίζονται από αυτή την άνιση οικονομική ανάπτυξη και κοινωνικό-χωρική πόλωση (Hudson, 2015). Η παρούσα εργασία έχει ως στόχο την ανάλυση αυτής της διαχρονικής άνισης ανάπτυξης μεταξύ των κρατών-μελών του κέντρου και της νότιας περιφέρειας της ΟΝΕ εντός του ευρωπαϊκού, πολιτικού και οικονομικού πεδίου, η οποία οδηγεί σε οικονομικές, κοινωνικές και περιφερειακές ανισότητες μεταξύ τους, – τις οποίες η κρίση του ευρώ απλώς επιδείνωσε –. Η άνιση ανάπτυξη αναλύεται υπό όρους μίας «άνισης ανταλλαγής» και «οικονομικής αλληλεξάρτησης» με την εξής ερευνητική υπόθεση: το «κατευθυνόμενο από τις εξαγωγές» Μοντέλο Ανάπτυξης στο κέντρο επιδείνωσε την άνιση ανάπτυξη και ασυμμετρία με το «οδηγούμενο από το χρέος» Μοντέλο Ανάπτυξης στην περιφέρεια (Doolley, 2019). Η εργασία βασίζεται σε εμπειρική προσέγγιση, χρησιμοποιώντας ενδογενείς και εξωγενείς παραμέτρους, οι οποίες συνδυαστικά θα βοηθήσουν στην καλύτερη κατανόηση της ερευνητικής υπόθεσης. Πιο συγκεκριμένα, τις εξωγενείς μεταβλητές αποτελούν η χρηματιστικοποίηση της Ευρωζώνης, το θεωρητικό μοντέλο «πυρήνα-περιφέρειας» του Paul Krugman και η αποτύπωση του χάσματος «Βορρά-Νότου» στην Πολιτική Συνοχής της ΕΕ. Τις ενδογενείς μεταβλητές αποτελούν οι εγχώριες πολιτικές και οικονομικές ελίτ της περιφέρειας και τα

Μοντέλα Ανάπτυξης των κρατών-μελών της ΕΕ. Τέλος, η εμπειρική ανάλυση βασίζεται σε δευτερογενή ποσοτικά δεδομένα για τις περιόδους πριν και μετά την κρίση του ευρώ.

1. Εννοιολόγηση «Κέντρου – Περιφέρειας» : Η περίπτωση της ΕΕ

Ο Gottmann (1980) υποστηρίζει ότι το χάσμα «κέντρου-περιφέρειας» βασίζεται σε δύο βασικές ιδέες: υπάρχει ένα σύμβολο της συστηματικής οργάνωσης του χώρου γύρω από την έννοια της «κεντρικότητας» και μέσα σε αυτή την καθιερωμένη τάξη, δημιουργείται η αντίθεση μεταξύ του κυρίαρχου κέντρου και της υποδεέστερης περιφέρειας, υποδηλώνοντας τη δυνατότητα ανισοτήτων σε πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές γραμμές. Ο Strassoldo (1980) ισχυρίζεται ότι το κέντρο είναι ο τόπος της εξουσίας και της λήψης αποφάσεων και ότι και τα δύο μέρη ανήκουν σε ένα σύστημα διαφοροποίησης και αλληλεξάρτησης. Στη σύγχρονη πολιτική επιστήμη, οι Lipset και Rokkan (1967) αντιλήφθηκαν αυτό το χάσμα ως «το διαχωρισμό μεταξύ των ελίτ στις αστικές περιοχές και εκείνων στις πιο απομακρυσμένες, αγροτικές περιοχές». Ο Wallerstein, ο οποίος αποτελεί τον «θεωρητικό του παγκόσμιου συστήματος» ισχυρίζεται ότι «χωρίς άνιση ανταλλαγή, δεν θα ήταν κερδοφόρο να επεκταθεί το μέγεθος του καταμερισμού της εργασίας, και χωρίς τέτοια επέκταση, δεν θα ήταν δυνατή η διατήρηση μίας καπιταλιστικής παγκόσμιας οικονομίας» (Namkoong, 1999). Αυτό, που αποκαλούσε ο Wallerstein «άνιση ανταλλαγή», είναι η συστηματική μεταφορά του πλεονάσματος από τους τομείς της περιφέρειας στον υψηλής τεχνολογίας, βιομηχανοποιημένο πυρήνα (Martínez-Vela, 2001). Σύμφωνα με τον ίδιο, η καπιταλιστική παγκόσμια οικονομία χωρίζεται σε τρία στρώματα: πυρήνες/κέντρα, ημιπεριφέρειες και περιφέρειες, όπου τα κέντρα είναι πολιτικά ισχυρά κράτη με υψηλή παραγωγικότητα αγαθών υψηλότερης αξίας, ενώ οι περιφέρειες είναι πολιτικά αδύναμα κράτη με βασικό επίπεδο παραγωγής. Ωστόσο, αυτό που έχει ιδιαίτερη σημασία στην (παγκόσμια) οικονομία είναι η ημι-περιφέρεια. Τα ημι-περιφερειακά κράτη λειτουργούν εν μέρει ως περιφερειακή ζώνη για τις χώρες του πυρήνα και εν μέρει ως πυρήνας για ορισμένες περιφερειακές περιοχές, με τις παραγωγικές δραστηριότητες αυτών των ημι-περιφερειακών χωρών να είναι πιο ομοίμορφα κατανομημένες συγκριτικά με τον πυρήνα και την περιφέρεια. Με βάση αυτό το αναλυτικό πλαίσιο, η ημι-περιφέρεια περιλαμβάνει ένα ευρύ φάσμα χωρών ως προς την οικονομική ισχύ και το πολιτικό υπόβαθρο, όπως την Πορτογαλία, Ισπανία, Ιταλία και Ελλάδα, καθώς και το μεγαλύτερο μέρος της ανατολικής Ευρώπης (Wallerstein, 1976).

Οι Petras και Veltmeyer (2013) βλέπουν «μια εμβάθυνση του παγκόσμιου χάσματος μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας στην κατανομή του πλούτου και του εισοδήματος» (Farny, 2016), ενώ ο Sepos (2016) σημειώνει ένα αυξανόμενο χάσμα και ανισότητα μεταξύ του κέντρου και της περιφέρειας της ΕΕ, αλλά και του κέντρου και της περιφέρειας εντός των ευρωπαϊκών εθνών, με την περιφέρεια (μεταξύ και εντός των κρατών-μελών) να αντιμετωπίζουν σημαντικές οικονομικο-κοινωνικές ανισότητες. Στις θεωρίες της πολιτικής επιστήμης, η σχέση μεταξύ κέντρων και περιφερειών είναι κλασική σχέση κυριαρχίας (Gottmann, 1980; Wellhofer, 1989). Οι ασύμμετρες σχέσεις μεταξύ κέντρου-περιφέρειας, διαμορφώνονται μέσω δύο μεταβλητών: των οικονομικών πόρων και της ισχύος. Πιο συγκεκριμένα, χώρες με κανονιστική, θεσμική και διαπραγματευτική ισχύ, καθώς και με δομική ισχύ, -γεωγραφική, κοινωνικοπολιτική, πολιτιστική, τεχνολογική, γνωσιακή- (Strange, 1987), διαμορφώνουν και υπαγορεύουν κανόνες πολιτικής στις δομικά πιο αδύναμες χώρες. Εντός της ΕΕ, το κέντρο αναμφισβήτητα αποτελείται από τις βόρειες ευρωπαϊκές χώρες, δηλαδή Γερμανία, Γαλλία, Ηνωμένο Βασίλειο, Ολλανδία, Βέλγιο, Σουηδία, Φινλανδία, Δανία, Αυστρία, ενώ η περιφέρεια αποτελείται από τις Νότιες χώρες, δηλαδή Πορτογαλία, Ιταλία, Ιρλανδία, Ελλάδα, Κύπρος, Ισπανία (Sepos, 2016). Κατά την ανατολική διεύρυνση της ΕΕ μεταξύ 2007 και 2013, πολλές χώρες εισήλθαν στην ΕΕ, οι οποίες δεν ταιριάζουν απόλυτα σε αυτή τη «δυσδική» διάκριση μεταξύ κέντρου-περιφέρειας και έως εκ τούτου πολλές μελέτες προτείνουν να αντιμετωπίζονται ως ξεχωριστές ομάδες χωρών της ΕΕ. Επίσης, πολλοί ερευνητές υποστηρίζουν ότι η ευρωπαϊκή ενοποίηση έχει συμβάλλει στις ασύμμετρες σχέσεις ανάμεσα στα κράτη-μέλη του κέντρου και της περιφέρειας. Στο πλαίσιο αυτό, οι Becker et al. (2015) υποστηρίζουν ότι η αποσταθεροποιητική περιοριστική νομισματική πολιτική της Bundesbank, δημιούργησε ασύμμετρες σχέσεις και σχέσεις κυριαρχίας και επιβολής βούλησης της Γερμανίας στα άλλα κράτη, τα οποία δεν διέθεταν διαφορετικές ρεαλιστικές επιλογές εξόδου από το Ευρωπαϊκό Νομισματικό Σύστημα, οδηγώντας στη συνέχεια σε ασύμμετρες αρνητικές επιπτώσεις στις χώρες της περιφέρειας, ενισχύοντας έτσι τις υπάρχουσες δομές «πυρήνα-περιφέρειας». Μέχρι και την παγκοσμιοποιημένη δεκαετία του 1990 και τελικά τη δημιουργία της ΟΝΕ, οι οικονομικοί κύκλοι των κρατών-μελών δεν κατάφεραν να συγχρονιστούν, οδηγώντας σε άνιση ανάπτυξη και τελικά σε περαιτέρω αποκλίσεις, οι οποίες σημειώνονται έως και σήμερα. Επίσης, οι Dyson και Sepos (2010) υποστηρίζουν ότι το χάσμα «κέντρου-περιφέρειας» μπορεί να αναγνωριστεί στην ΕΕ, μέσω επίσημων και ανεπίσημων μορφών διαφοροποιημένης ολοκλήρωσης (π.χ. ολοκλήρωση à la carte), κάτι το οποίο φάνηκε ιδιαίτερα στην κρίση του ευρώ. Το ευρώ, το οποίο οικοδομήθηκε στην βάση της αρχής της νομισματικής κυριαρχίας σε συνδυασμό με τις ανεπίσημες πολιτικές και τις μεροληπτικές αποφάσεις, που βασίστηκαν

κυρίως σε εξω-θεσμικούς δρώντες (π.χ. Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Σταθερότητας) και διαμορφώθηκαν κατά τη περίοδο της κρίσης του 2010, δημιούργησαν σχέσεις υπό όρους ασύμμετρης ισχύος, μεταξύ των κρατών του κέντρου και των κρατών της περιφέρειας, με τα πιο αδύναμα κράτη να υπόκεινται σε αυθαίρετες μορφές κανόνων, τους οποίους δεν έχουν συγγράψει και ούτε μπορούν να επηρεάσουν. Ο Krugman (2013) υποστηρίζει ότι οι πολιτικές λιτότητας στην ΕΕ επιβλήθηκαν πρόωρα από την ΕΚΤ, ενώ θα έπρεπε να περιμένει έως ότου οι οικονομίες του Νότου γίνουν ισχυρότερες (Sepos, 2016). Στο πλαίσιο αυτό της ευρωκρίσης, αυτό το χάσμα «κέντρου-περιφέρειας» έχει οριστεί ως το «πλούσιο κέντρο» και η «φτωχή περιφέρεια», οι «χώρες-οφειλέτες» και οι «χώρες-πιστωτές», «πλεονασματικά» και «ελλειμματικά» κράτη-μέλη, «χώρες-δανειστές» και «χώρες-δανειολήπτες», χώρες «υπό ανάπτυξη» και χώρες «υπό λιτότητα» (Sepos, 2016). Συνεπώς, η διαμόρφωση αυτών των σχέσεων μεταξύ των δύο μερών είναι μία τυπικά ίση σχέση κρατών-μελών εντός της ΕΕ, αλλά στην πραγματικότητα χαρακτηρίζεται από ασυμμετρία.

2. Χρηματιστικοποίηση Ευρωζώνης

Ο Epstein (2001) χρησιμοποίησε για πρώτη φορά τον όρο «χρηματοδότηση» για να περιγράψει «την αυξανόμενη σημασία των χρηματοπιστωτικών αγορών, των χρηματοπιστωτικών κινήτρων, των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων και των χρηματοπιστωτικών ελίτ στις λειτουργίες της οικονομίας και των κυβερνητικών ιδρυμάτων της, τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο» (Sepos, 2016). Όσον αφορά την Ευρώπη, η χρηματιστικοποίηση είχε ασύμμετρη επίδραση στα κράτη-μέλη του κέντρου και της περιφέρειας, καθώς το χρηματοοικονομικό κεφάλαιο αναπτύχθηκε σε μία νομισματική ένωση, η οποία όχι μόνο δεν πληρεί τις προϋποθέσεις μίας Άριστης Νομισματικής Περιοχής, αλλά αποτελείται από κράτη με μη συγχρονισμένους οικονομικούς κύκλους μεταξύ τους, οδηγώντας σε αυξανόμενη πόλωση εντός της ΕΕ. Η χρηματιστικοποίηση στην περιφέρεια προχώρησε στο πλαίσιο της νομισματικής ένωσης με τις πολιτικές χρηματοοικονομικής απελευθέρωσης, την ενοποίηση των χρηματοπιστωτικών αγορών και τα χαμηλά επιτόκια, τα οποία διευκόλυναν την υψηλή πιστωτική ανάπτυξη κατά τα πρώτα χρόνια της ΟΝΕ μέχρι και την Ευρωκρίση, οδηγώντας τελικά σε έκρηξη της εγχώριας κατανάλωσης και κατά συνέπεια σε απώλεια ανταγωνιστικότητας (Bohle, 2021). Πιο συγκεκριμένα, οι περιφερειακές οικονομίες απέκτησαν εδραιωμένα ελλείμματα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, ενώ η ανάπτυξη προήλθε από την επέκταση της κατανάλωσης που χρηματοδοτήθηκε από την επέκταση του

χρέους των νοικοκυριών ή από επενδυτικές φούσκες που χαρακτηρίζονται από κερδοσκοπία ακινήτων. Υπήρξε μια γενική άνοδος του χρέους τόσο για τα νοικοκυριά όσο και για τις εταιρείες και ασκήθηκαν πιέσεις στους μισθούς και στις συνθήκες των εργαζομένων σε όλη την περιφέρεια (Sepos, 2016). Αυτή η μαζική χρηματιστικοποίηση στην περιφέρεια της ΕΕ σημειώθηκε στην Ισπανία, η οποία γνώρισε μια έκρηξη ακίνητης περιουσίας με βάση τις πιστώσεις, οι οποίες αποδείχθηκε ότι αποτελούσαν ένα από τα βασικά στοιχεία της οικονομικής ανάπτυξης. Με παρόμοιο τρόπο, το ιδιωτικό χρέος αυξήθηκε πολύ στην Ελλάδα, με την αύξηση των κρατικών δαπανών και το χρέος να συμβάλλουν επίσης στην ανάπτυξη. Η χρηματοοικονομική συσσώρευση κατέληξε σε υψηλά ελλείμματα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών στην περίπτωση της Ισπανίας (9,5% του ΑΕΠ το 2007) και της Πορτογαλίας (10%) και σε ακόμα υψηλότερα ελλείμματα για την Ελλάδα (14,7%). (Becker & Jäger, 2011). Η ενσωμάτωση των περιφερειακών χωρών στην Ευρωζώνη ήταν επομένως επισφαλής και αποδείχθηκαν ευάλωτες στην κρίση του 2007-2009 (Lapavitsas et al., 2010). Μπορεί κανείς να υποστηρίξει ότι στο πλαίσιο της «χρηματιστικοποίησης της Ευρωζώνης», αναπτύχθηκε μια νέα μορφή «άνισης ανταλλαγής» προϊόντων (Emmanuel, 1972) μεταξύ του ευρωπαϊκού κέντρου και της περιφέρειας, όπου το κέντρο εξήγαγε χρηματοοικονομικά προϊόντα, πιστώσεις (δάνεια) και βιομηχανικά προϊόντα υψηλής τεχνολογίας στην περιφέρεια, κυρίως σε αντάλλαγμα για πρώτες ύλες και αγροτικά προϊόντα. Μέσω αυτής της ανταλλαγής, το κέντρο εμπλουτίστηκε σε βάρος της περιφέρειας εισπράττοντας τόκους με τη μορφή περιουσιακών στοιχείων και εισοδημάτων από τις περιφερειακές χώρες, λόγω του διευρυνόμενου χρέους τους και με τα περαιτέρω κέρδη που προέκυψαν από την επέκταση της κατανάλωσης στις περιφερειακές χώρες (Sepos, 2016). Έως εκ τούτου, οι νεο-μερκαντιλιστικές στρατηγικές συσσώρευσης του κέντρου επωφελήθηκαν από το γεγονός ότι οι χώρες της περιφέρειας της Ευρωζώνης δεν είχαν τα διαθέσιμα μέσα νομισματικής πολιτικής για την προστασία των παραγωγικών τους τομέων και την αποφυγή της συσσώρευσης (εξωτερικών) χρεών – είτε ιδιωτικών είτε δημόσιων – (Becker & Jäger, 2011). Σε αυτό το πλαίσιο, είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι ήταν οι ελίτ του κέντρου, δηλαδή οι μεγάλες εμπορικές και οι κεντρικές τράπεζες, παρά η εργατική τάξη που επωφελήθηκαν περισσότερο από τα κέρδη μέσω της επέκτασης του χρέους και της κατανάλωσης στην περιφέρεια. Έως εκ τούτου, η εδραιωμένη τάση προς την χρηματιστικοποίηση των χωρών της Νότιας Ευρώπης, δημιούργησε διαφορετικά επίπεδα ανάπτυξης μεταξύ των κρατών-μελών κέντρου-περιφέρειας. Τελικά, επικράτησε η ιδέα μίας ανεξάρτητης Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας με πολιτικές εξίσου αντιπληθωριστικές με αυτές της Bundesbank, η οποία έγινε ο κύριος υποστηρικτής και εγγυητής της χρηματιστικοποίησης της Ευρωζώνης, προστατεύοντας τα συμφέροντα του

χρηματοοικονομικού κεφαλαίου και τονίζοντας το χάσμα «κέντρου-περιφέρειας» στην Ευρώπη (Sepos, 2016). Τελικά η Ευρωκρίση αποτέλεσε απλώς έναν επεξηγηματικό παράγοντα για την επιδείνωση των ελλειμμάτων τρεχουσών συναλλαγών και χρέους της περιφέρειας και τελικά τη «ρήξη» μεταξύ των Βορείων χωρών του ευρώ και των περιφερειακών αδύναμων οικονομιών του Νότου.

2.1 Εγχώριες πολιτικές και οικονομικές ελίτ της Περιφέρειας

Οι εθνικές πολιτικές ελίτ στην Ευρώπη τείνουν να κατανοούν την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση στο πλαίσιο του εγχώριου και οικονομικού τους περιβάλλοντος και να λαμβάνουν θέση στην ΕΕ με βάση το εάν και πώς η Ε.Ε. ωφελεί τη χώρα τους. Σε αυτό το πλαίσιο, οι περιφερειακές πολιτικές (οικονομικές) ελίτ θεώρησαν ότι τα πιθανά οφέλη από τη δέσμευση τους με μία νομισματική ένωση αντισταθμίζουν τις πιθανές απώλειες (Tsirbas & Sotiropoulos, 2016). Ωστόσο, ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1970 οι χώρες της Νότιας Ευρώπης μετατράπηκαν σχετικά γρήγορα σε αδύναμες βιομηχανίες, καθώς επιβράδυναν τη διαδικασία της εκβιομηχανοποίησης τους, με τις εγχώριες πολιτικές και οικονομικές ελίτ να προωθούν την κατανάλωση και τον προστατευτισμό του εθνικού κεφαλαίου αντί για την βελτίωση της παραγωγικής, αναπτυξιακής και τεχνολογικής ικανότητας. Αυτή η ενίσχυση και προστασία των εθνικών επιχειρήσεων σε τομείς που παρέχουν υπηρεσίες στην εγχώρια αγορά, επιτρέποντας παράλληλα την αποβιομηχάνιση και τη βιομηχανική στασιμότητα – δηλαδή την αναδιάρθρωσή χωρίς εκβιομηχάνιση – έκανε τις περιφερειακές χώρες ακόμη πιο εύθραυστες σε σχέση με τις εξωτερικές αλλαγές στο νέο καθεστώς του διεθνούς ανταγωνισμού. Στο πλαίσιο αυτό, η χρηματοδότηση της νότιας περιφέρειας στηριζόταν όλο και περισσότερο σε άμεσες επενδύσεις και δανεισμό, είτε εκδίδοντας χρηματοπιστωτικά μέσα είτε υποβάλλοντας αίτηση για δάνεια. Για παράδειγμα, το μερίδιο της Ισπανίας στις παγκόσμιες εισερχόμενες ΑΞΕ σχεδόν τριπλασιάστηκε μεταξύ της δεκαετίας του 1980 και της δεκαετίας του 1990, αλλά από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 η κύρια πηγή χρηματοδότησης ήταν ο δανεισμός και η έκδοση χρηματοπιστωτικών μέσων. Από τα τέλη της δεκαετίας του 1990 οι επενδύσεις άρχισαν να βασίζονται όλο και περισσότερο στο ιδιωτικό χρέος και οι ισπανικές τράπεζες δανείζονταν πάνω από το ένα τέταρτο των ισολογισμών τους από την αγορά δανεισμού των Γερμανών και Ολλανδών ανταγωνιστών τους. Αναφορικά με την Ελλάδα, η ένταξή της στην ΟΝΕ και η πρόσβαση σε φθηνό δανεισμό οδήγησε σε υψηλότερα επίπεδα δημόσιου και ιδιωτικού χρέους. Όπως αναφέρθηκε από τους Παγουλάτο (2014) και Streeck (2014), τα χαμηλά επιτόκια που επιτεύχθηκαν εντός της ΟΝΕ επέτρεψαν στην ελληνική πολιτική ελίτ να χρηματοδοτήσει τα

ελλείμματα του κρατικού προϋπολογισμού (Tsarouhas, 2020). Με άλλα λόγια, οι εγχώριες οικονομικές και πολιτικές ελίτ της περιφέρειας δεν αξιοποίησαν τα οικονομικά πλεονεκτήματα, τα οποία αποκόμισαν λόγω του φθηνού δανεισμού και των χαμηλών επιτοκίων από την είσοδό τους στην ΟΝΕ σε αναπτυξιακά έργα, τα οποία θα ευνοούσαν τις εγχώριες οικονομίες τους και θα μείωναν την εμπορική τους «εξάρτηση» από τα κράτη του κέντρου. Αντίθετα, επιδεινώθηκαν οι όροι των εμπορικών αλληλεπιδράσεων, καθώς και οι μεταξύ τους άνισες οικονομικές σχέσεις, κάτι το οποίο ευνόησε τα εξαγωγικά Μοντέλα Μεγέθυνσης των χωρών του πυρήνα της ΟΝΕ. Συνεπώς, ένας από τους καθοριστικούς (αυτόνομους) παράγοντες των Μοντέλων Ανάπτυξης στην περιφέρεια της Ευρώπης και κατ' επέκταση στην άνιση ανάπτυξη της με το κέντρο αποτελούν οι εγχώριες ελίτ της νότιας περιφέρειας (Vukon, 2023). Επίσης, για μεγάλο χρονικό διάστημα οι πολιτικές ελίτ των χωρών της Νότιας Ευρώπης έτειναν να αγνοούν το κοινωνικοοικονομικό χάσμα. Ωστόσο, η οικονομική κρίση του 2010 έδειξε πόσο εύθραυστη είναι η δομή της οικονομίας (Ágh, 2011). Τελικά, η προτιμώμενη λύση των κυρίαρχων ελίτ σε χώρες της περιφέρειας ως απάντηση στην κρίση του ευρώ, ήταν η πολιτική της λιτότητας, καθώς μεταθέτει το βάρος της προσαρμογής στους εργαζόμενους (Laravitsas et al., 2010). Συνεπώς, η επέκταση του χρηματιστηριακού κεφαλαίου στα κράτη της περιφέρειας, πριν και κατά τη διάρκεια της κρίσης του ευρώ πραγματοποιήθηκε λόγω του ρόλου και των συμφερόντων των εγχώριων οικονομικών και πολιτικών ελίτ. Ο ρόλος τους φάνηκε ακόμη περισσότερο μετά την κρίση του ευρώ, μέσα από την πλήρη ενσωμάτωση των «όρων διάσωσης» της περιφέρειας, τους οποίους διαμόρφωσαν οι «χώρες-πιστωτές», σύμφωνα με την Νέα Οικονομική Διακυβέρνηση, οι οποίοι εστιάζουν όλο και περισσότερο στην ανάπτυξη της ανταγωνιστικότητας των μητροπολιτικών περιοχών και των οικονομικών ελίτ, ενισχύοντας τις περιφερειακές ανισότητες εντός της χώρας.

3. Μοντέλο Krugman : «Κέντρο – Περιφέρεια»

Η Νέα Οικονομική Γεωγραφία είναι ένα αναλυτικό πλαίσιο που ξεκίνησε από τον Paul Krugman στις αρχές της δεκαετίας του 1990, για να εξηγήσει τον σχηματισμό οικονομικών οικισμών στο γεωγραφικό χώρο μέσα από μία χωρική οικονομετρική προοπτική και έχει αναπτυχθεί ως ένας από τους κύριους κλάδους της χωρικής οικονομίας. Το μοντέλο «πυρήνα-περιφέρειας» έχει γίνει η βάση του παραδείγματος της Νέας Οικονομικής Γεωγραφίας, το οποίο επιδιώκει την ενσωμάτωση της αστικής οικονομίας, της περιφερειακής επιστήμης και του διεθνούς εμπορίου σε ένα ενιαίο θεωρητικό πλαίσιο (Currie & Kubin, 2006). Πιο

συγκεκριμένα, δείχνει πώς οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ των αυξανόμενων αποδόσεων σε επίπεδο επιχείρησης, του κόστους μεταφοράς και της κινητικότητας των παραγωγικών συντελεστών μπορούν να προκαλέσουν την εμφάνιση και την αλλαγή της χωρικής οικονομικής δομής (Fujita & Mori, 2005). Στον σύγχρονο κόσμο, οι κλασικές πολιτικές θεωρίες του εμπορίου, του Malthus και του Ricardo, καθώς και η θεωρία των διεθνών οικονομικών σχέσεων, στην οποία επικράτησε το υπόδειγμα των Heckscher-Ohlin-Samuelson, φαίνονται όλο και λιγότερο σχετικές, καθώς σήμερα, το μεγαλύτερο μέρος του εμπορίου πραγματοποιείται μεταξύ χωρών με παρόμοιες τεχνολογίες και πανομοιότυπα προϊόντα – αν και όχι τέλεια υποκατάστατα – (Gaspar, 2020).

Αναλυτικότερα, το μοντέλο του Krugman βασίζεται σε δύο περιοχές, το κέντρο και την περιφέρεια, σε δύο τομείς παραγωγής, τον πρωτογενή (γεωργία) και τον δευτερογενή (βιομηχανία) και σε δύο παραγωγικούς συντελεστές, το κεφάλαιο και το εργατικό δυναμικό. Η γεωργική παραγωγή και οι δραστηριότητες κατανέμονται ομοιόμορφα μεταξύ των δύο περιοχών και οι εταιρείες μπορούν να επιλέξουν ελεύθερα την τοποθεσία τους, εκ των οποίων η καθεμία έχει το ίδιο πάγιο κόστος. Στο μοντέλο δεν υπάρχουν έξοδα μεταφοράς εντός μιας περιφέρειας, μόνο μεταξύ των περιφερειών. Κατά συνέπεια, δεν υπάρχει κόστος μεταφοράς, εάν οι εταιρείες αποφασίσουν να κατανείμουν τις δραστηριότητές τους μεταξύ των δύο περιοχών. Τέλος, η συνολική ζήτηση για βιομηχανικά προϊόντα συγκεντρώνεται στην κεντρική περιοχή (Hassink et.al., 2019). Συνοπτικά, το μοντέλο του Krugman έδειξε ότι όταν πέφτουν τα εμπορικά εμπόδια, οι επιχειρήσεις αποκτούν πρόσβαση σε μεγαλύτερες αγορές, επιτρέποντάς τους να επεκτείνουν την παραγωγή και να αποκτήσουν οικονομίες κλίμακας, δηλαδή το κόστος παραγωγής να είναι τέτοιο που το μέσο και οριακό κόστος να μειώνεται στην κλίμακα παραγωγής. Ωστόσο, το άνοιγμα τους αυξάνει τον ανταγωνισμό από αντίπαλες ξένες εταιρείες, μειώνοντας τα περιθώρια κέρδους τους. Ορισμένες εταιρείες μπορούν να εξέλθουν από τις αγορές λόγω ζημιών, αλλά μεταξύ των εγχώριων επιζώντων και των ξένων νεοεισερχόμενων παικτών, οι καταναλωτές εξακολουθούν να έχουν περισσότερα αγαθά για να διαλέξουν. Έτσι, τα κέρδη από το εμπόριο δεν προκύπτουν από την εξειδίκευση, αλλά από τις οικονομίες κλίμακας, τον έντονο ανταγωνισμό και την ικανότητα απόκτησης μεγαλύτερης ποικιλίας προϊόντων ή αλλιώς «προτιμήσεις Dixit-Stiglitz¹», οι οποίες εξηγούν γιατί π.χ. η Γερμανία εισάγει γαλλικά αυτοκίνητα και παράλληλα η Γαλλία εισάγει γερμανικά αυτοκίνητα (Gaspar, 2020). Αυτό το συμπέρασμα βάσει το μοντέλο Krugman, μπορεί να εξηγήσει σε

¹ Στο μοντέλο Dixit-Stiglitz, η προτίμηση ποικιλίας είναι εγγενής στην υπόθεση των μονοτονικών προτιμήσεων, επειδή ένας καταναλωτής με τέτοιες προτιμήσεις προτιμά να έχει κατά μέσο όρο οποιοδήποτε από τα δύο αγαθά (Dixit et al., 1977).

μεγάλο βαθμό την περιορισμένη σύγκλιση μεταξύ κρατών και περιφερειών της ΕΕ που χαρακτηρίζει την πορεία της ολοκλήρωσης μέχρι σήμερα, δεδομένων των πολιτικών εμποδίων στην περαιτέρω εμβάθυνση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Πιο συγκεκριμένα, η μετάβαση από ένα καθεστώς διεθνούς ανταγωνισμού που βασίζεται στην τιμή σε ένα νέο καθεστώς που βασίζεται στην ποιότητα και την καινοτομία του προϊόντος δυσκόλεψε ολοένα και περισσότερο τις χώρες της Νότιας Ευρώπης να διατηρήσουν υψηλή θέση στον διεθνή ανταγωνισμό, οδηγώντας σε πρόωρη, πλήρη εμπορική και στη συνέχεια οικονομική απελευθέρωση για τις χώρες της Νότιας Ευρώπης, οι οποίες δεν είχαν εξοπλιστεί με τα απαραίτητα μέσα, για να λειτουργήσουν στο νέο διεθνές πλαίσιο (Celi et al., 2022). Αρχικά, η είσοδος στην ΕΕ και την ΟΝΕ κατά τα πρώτα 10 χρόνια είχε προσφέρει αναπτυξιακές ευκαιρίες για τα κράτη της Νότιας Ευρώπης τη δεκαετία του 1980, αλλά πολύ περισσότερο για τις χώρες ΚΑΕ τη δεκαετία του 1990 και του 2000, καθώς απέκτησαν πρόσβαση στις εύπορες αγορές του «Βορρά» της ΕΕ, νέες πηγές επιχορηγήσεων και δανείων (μέσω του Ευρωπαϊκού Ταμείου Περιφερειακής Ανάπτυξης, του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου και Ταμείου Συνοχής) και νέες ροές εισερχόμενων επενδύσεων από τα πιο προηγμένα «βόρεια» μέρη της ΕΕ, των ΗΠΑ και της Ιαπωνίας. Κατά την ανατολική διεύρυνση, η απελευθέρωση των αγαθών και των χρηματοπιστωτικών αγορών των χωρών ΚΑΕ οδήγησε σε αποβιομηχάνιση και υψηλή ανεργία σε μια πρώτη φάση, και στη συνέχεια στη δημιουργία ενός τομέα χαμηλών μισθών που εντάχθηκε στις ευρωπαϊκές αλυσίδες. Με αυτόν τον τρόπο, η ανατολική διεύρυνση είχε βαθιές επιπτώσεις στη νότια περιφέρεια, αφού οι παραγωγοί χαμηλού κόστους στην Ανατολή άρχισαν να εκτοπίζουν τις εξαγωγές από το Νότο, οδηγώντας σε μια αντικατάσταση των εισαγωγών από το Νότο μέσω εισαγωγών από την Ανατολή, ιδιαίτερα σε τομείς που σχετίζονται με τη γερμανική κατασκευαστική παραγωγή (Gräbner & Hafele, 2020). Αυτή η μετεγκατάσταση της οικονομικής δραστηριότητας εντός της επικράτειας της ΕΕ, από τις χώρες του δυτικού πυρήνα στην Ανατολική και Κεντρική περιφέρεια, αύξησε την το μερίδιό της στην παραγωγή και στην ανταγωνιστικότητα, οδηγώντας στην ανάδυση μιας σειράς νέων κέντρων στις μητροπολιτικές περιοχές. Η χρηματοπιστωτική κρίση επιτάχυνε αυτές τις τάσεις ενισχύοντας περαιτέρω το παραγωγικό και εξαγωγικό δυναμικό τους, καθώς και την ανταγωνιστική τους θέση στην ΕΕ και στο παγκόσμιο εμπόριο. Ο βιομηχανικός χάρτης της Ευρώπης διαμορφώθηκε έτσι ώστε, η παραγωγή ξεκινούσε από τη νότια Γερμανία και επεκτεινόταν στην Πολωνία, την Τσεχική Δημοκρατία, τη Σλοβακία και τη Ρουμανία. Αυτή η ομάδα χωρών σημείωσε αύξηση του μεριδίου της στην αγορά της ΕΕ μεταξύ 2004 και 2013 κατά 5,3% (Caraveli, 2017). Έτσι, η βαθύτερη ολοκλήρωση που συνδέεται με τη σύγκλιση στα επίπεδα παραγωγικότητας επιτρέπει στις χώρες ΚΑΕ να αυξήσουν το εθνικό τους

εισόδημα, να προσελκύσουν αυξανόμενο αριθμό επενδύσεων στους τομείς έντασης κεφαλαίου και να αναβαθμίσουν τη διεθνή τους εξειδίκευση σε αυτούς τους τομείς (Dupuch et al., 2004). Το συμπέρασμα που προκύπτει με βάση το μοντέλο του Krugman είναι ότι, οι εταιρείες των ανεπτυγμένων κρατών της ΕΕ μετέφεραν την παραγωγή τους σε φθηνότερες περιοχές εργασίας στις χώρες ΚΑΕ μετατρέποντας τις νότιες περιοχές της ΕΕ σε πρώην επιτυχημένες βιομηχανικές περιοχές, ενισχύοντας την κοινωνικο-χωρική πόλωση μεταξύ κέντρου και νότιας περιφέρειας. Τελικά, με τη χρηματοπιστωτική κρίση το 2008 πολλές από τις βιομηχανικές εγκαταστάσεις στις χώρες ΚΑΕ είτε απώλεσαν εργατικό δυναμικό, είτε μείωσαν τις ώρες εργασίας και τους μισθούς είτε έκλεισαν εντελώς, κυρίως επειδή μεγάλες εταιρείες ανεπτυγμένων χωρών μετέφεραν την παραγωγή στην Κίνα και στη Νοτιοανατολική Ασία, όπου το κόστος παραγωγής ήταν ακόμη χαμηλότερο (Hudson, 2015). Επίσης, διαπιστώθηκε ότι οι χώρες που υιοθέτησαν το Ευρώ και είχαν εκ των προτέρων έναν πιο συγχρονισμένο επιχειρηματικό κύκλο και εμπόριο με αυτόν της Ένωσης παρουσίασαν μικρότερες απώλειες ή μεγαλύτερα οφέλη από το Ευρώ (Puzzello & Gomis-Portuergas, 2018) και εξειδικεύτηκαν περισσότερο στη βιομηχανία, ενώ τα περιφερειακά κράτη-μέλη δεν διέθεταν την απαραίτητη κινητικότητα της εργασίας και την ευελιξία των τιμών και των μισθών. Συνεπώς, η παραγωγή μεταφέρθηκε στις χώρες-μέλη με το σχετικό πλεονέκτημα για την παραγωγή βιομηχανικών αγαθών υψηλού κόστους (Jager et al., 2013). Αντίθετα, οι χαμηλότεροι μισθοί στις περιφερειακές χώρες (νότιες και ανατολικές) προσέλκυαν ΑΞΕ από τον πυρήνα για την παραγωγή και την επανεξαγωγή φθηνών ενδιάμεσων κεφαλαιουχικών αγαθών και διαρκών καταναλωτικών αγαθών ή τελικών αγαθών σε χαμηλή τιμή (Celi et al., 2022). Η συνέπεια, ήταν η αύξηση των περιφερειακών ανισοτήτων, τόσο σε επίπεδο Ένωσης όσο και εντός των χωρών (Pascariu & Tigănașu, 2017), παραγκωνίζοντας τελικά την παραγωγή εμπορευόμενων αγαθών και προκαλώντας επιδείνωση στο εξωτερικό ισοζύγιο πληρωμών της περιφέρειας. Σε αυτό το πλαίσιο, σημειώνεται η διαίρεση εντός της ΕΕ σε ένα υψηλόμισθο, βιομηχανοποιημένο «Βορρά» και σε ένα χαμηλόμισθο, πρωτογενούς παραγωγής «Νότο» με τις βόρειες χώρες να αποκτούν ανταγωνιστικό πλεονέκτημα έναντι των νότιων γειτόνων τους και το χάσμα στους αντίστοιχους λογαριασμούς τρεχουσών συναλλαγών να διευρύνεται συστηματικά.

3.1 Επιπτώσεις συσσώρευσης

Ο Musto (1981) είχε προειδοποιήσει ήδη από το 1981 ότι «οι αυξανόμενες ανισότητες, που προκαλούνται από περιφερειακή συγκέντρωση οικονομικών δραστηριοτήτων, θα οδηγήσουν σε μόνιμη διαρθρωτική κρίση στην Ένωση, προκαθορίζοντας τις αναπτυξιακές προοπτικές των νέων νότιων κρατών-μελών και εμποδίζοντας την περαιτέρω ολοκλήρωση» (Gräbner & Hafele, 2020). Η αντικατάσταση των κεντρικών πολιτικών με φιλελεύθερες πολιτικές της αγοράς στη δεκαετία του 1970 οδήγησε σε μια αυξανόμενη παγκοσμιοποίηση των κατασκευαστικών δομών και στην ταχεία ανάπτυξη των παγκόσμιων δικτύων παραγωγής (Dicken, 2015). Αυτή η αλλαγή συνοδεύτηκε από συγκεντρωτισμό της παγκόσμιας βιομηχανικής παραγωγής σε λιγότερες και μεγαλύτερες επιχειρήσεις, οδηγώντας σε συσσώρευση ισχύος (Gräbner & Hafele, 2020). Το πρόβλημα που αναλύεται στο μοντέλο του Krugman είναι το πώς θα κατανοηθεί ο πληθυσμός και η οικονομική δραστηριότητα μεταξύ των δύο περιοχών. Υπάρχει μια σωρευτική διαδικασία κατά την οποία το μέγεθος της αγοράς και το αποτέλεσμα του κόστους λειτουργούν με τρόπο που προάγει τη συγκέντρωση της βιομηχανίας σε μια περιοχή (Gaspar, 2020). Πιο αναλυτικά, στο βασικό μοντέλο του Krugman, οι βασικοί παράγοντες που εξηγούν τη συσσώρευση οικονομικών δραστηριοτήτων στο χώρο είναι ο μονοπωλιακός ανταγωνισμός, το κόστος μεταφοράς, οι οικονομίες κλίμακας και οι αυξανόμενες αποδόσεις. Αυτό που είναι ενδιαφέρον για τη συγκεκριμένη προσέγγιση είναι ότι λαμβάνει υπόψη δύο αλληλοεπιδρώντα αποτελέσματα: την κινητικότητα των επιχειρήσεων (εμπορεύματα και κεφάλαιο) και την κίνηση του εργατικού δυναμικού (προσθέτοντας την ελεύθερη μετανάστευση ειδικευμένων). Ενώ η παραδοσιακή θεωρία του εμπορίου υποθέτει ότι το κεφάλαιο και η εργασία κινούνται μόνο μεταξύ των τομέων, το μοντέλο που προτείνει ο Krugman επιτρέπει στους εργαζόμενους και επομένως στους καταναλωτές να μετακινούνται μεταξύ περιοχών και όχι τομέων. Πιο συγκεκριμένα, εάν οι εργαζόμενοι επιλέξουν να μεταναστεύσουν σε μια μεγαλύτερη περιοχή λόγω της θετικής διαφοράς στους πραγματικούς μισθούς, οι ενέργειές τους έχουν αντίκτυπο στην ελκυστικότητα τόσο της περιοχής που άφησαν πίσω όσο και της περιοχής προορισμού τους. Εδώ, υπάρχει μια κυκλική αιτιώδης συνάφεια: η παραγωγή των βιομηχανικών αγαθών θα τείνει να συγκεντρώνεται εκεί όπου υπάρχει μεγάλη αγορά, αλλά η αγορά θα είναι μεγάλη εκεί όπου συγκεντρώνεται η παραγωγή. Τελικά, στις οικονομίες αστικοποίησης, οι επιπτώσεις της συσσώρευσης θα προκύψουν λόγω της υψηλότερης παραγωγικότητας, η οποία είναι συνάρτηση της γεωγραφικής συγκέντρωσης των ανθρώπων και του κεφαλαίου, δημιουργώντας πόλους ανάπτυξης, οι οποίοι δεν κατανέμονται ομοιόμορφα χωρικά οδηγώντας σε περιφερειακές εγχώριες ανισότητες οι οποίες

φαίνεται ότι είναι αναπόφευκτες (Rauhut & Humer, 2020). Αυτή η συσσώρευση ή η ομαδοποίηση της οικονομικής δραστηριότητας συμβαίνει σε πολλά γεωγραφικά επίπεδα, με ποικίλες συνθέσεις. Το 2000, για παράδειγμα, η NAFTA απέδιδε το 35% του παγκόσμιου ΑΕΠ, η ΕΕ (15 χώρες) το 25% και η Ανατολική Ασία το 23%, με αποτέλεσμα να συγκεντρωθεί το 83% του παγκόσμιου ΑΕΠ σε τρεις περιοχές. Οι Hall και Jones παρατηρούν ότι τα κράτη υψηλού εισοδήματος συγκεντρώνονται σε μικρούς πυρήνες στο βόρειο ημισφαίριο και ότι η κατά κεφαλήν παραγωγικότητα μειώνεται σταθερά με την απόσταση από αυτούς τους πυρήνες. Οι έντονες περιφερειακές ανισότητες εντός της ίδιας χώρας συνεπάγονται την ύπαρξη οικισμών σε άλλη χωρική κλίμακα. Στη Γαλλία, για παράδειγμα, το Île-de-France (η μητροπολιτική περιοχή του Παρισιού), που αντιπροσωπεύει το 2,2% της έκτασης της χώρας και το 18,9% του πληθυσμού της, παράγει το 30% του ΑΕΠ της (Fujita & Mori, 2005). Τελικά, εντός της ΕΕ σημειώνεται συσσώρευση οικονομικής δραστηριότητας σε λίγες τοποθεσίες γύρω από την αστική βιομηχανία, είτε σε ευρωπαϊκό είτε σε εγχώριο επίπεδο, συνοδευόμενη παράλληλα από τη χωρική συγκέντρωση κοινωνικά περιθωριοποιημένων ομάδων (κοινωνικο-χωρική πόλωση) και την άνιση οικονομική ανάπτυξη.

4. Μοντέλα Ανάπτυξης

Στην πολιτική οικονομία η αρχική τυπολογία των Μοντέλων Καπιταλισμού εμφανίστηκε στα τέλη του 20^{ου} αιώνα και θεωρείται αντίθετη προς τον εξευρωπαϊσμό, καθώς η πρώτη δίνει έμφαση στη διαρκή απόκλιση και η δεύτερη στην αυξανόμενη σύγκλιση μεταξύ των εθνικών οικονομιών και θεσμών (Tsakas, 2021). Η ετερογένεια των πολιτικών οικονομιών, μπορεί να αποτελέσει πηγή συγκριτικού πλεονεκτήματος. Η βασική ιδέα του συγκριτικού θεσμικού πλεονεκτήματος είναι ότι τα θεσμικά χαρακτηριστικά μιας πολιτικής οικονομίας δημιουργούν πλεονεκτήματα για την συγκέντρωση συγκεκριμένων τύπων επιχειρηματικών δραστηριοτήτων (Hall & Soskice, 2001). Στη συνέχεια, οι μελετητές των Μοντέλων Καπιταλισμού προώθησαν την έννοια των Μοντέλων Ανάπτυξης (Growth Models), ως απάντηση στις εννοιολογικές προκλήσεις που θέτει η κρίση του ευρώ (Tsakas, 2021). Πιο συγκεκριμένα, αυτό το νέο πλαίσιο για την κατανόηση της καπιταλιστικής ποικιλομορφίας εντός της ΕΕ βασίζεται στην εννοιολόγηση της ΕΕ «ως μια ένωση δύο διαφορετικών Μοντέλων Ανάπτυξης» (Clift & McDaniel, 2019), τα οποία διαφοροποιούνται με βάση την αποσύνθεση της αύξησης του ΑΕΠ (Baccaro et al., 2022), δημιουργώντας μία ΕΕ «δύο ταχυτήτων» μεταξύ κέντρου-περιφέρειας. Ο διαχωρισμός αυτός και κατ' επέκταση η

(καθοδική) οικονομική πορεία του Νότου άρχισε να διαμορφώνεται ήδη από την πρώτη φάση της εκβιομηχάνισης στις χώρες της Νότιας Ευρώπης και τη δυναμική οικονομική ολοκλήρωση με τις υπόλοιπες χώρες του πυρήνα στην ΕΟΚ (Celi et al., 2022). Οι Simonazzi και Ginzburg (2015) ανέλυσαν αυτές τις τάσεις που οδήγησαν στην άνιση ανάπτυξη μεταξύ των περιφερειών της Νότιας Ευρώπης και των χωρών του πυρήνα. Πιο συγκεκριμένα, υποστηρίζουν ότι η αποβιομηχάνιση των ευρωπαϊκών περιφερειών στη δεκαετία του 1970 σε συνδυασμό με το καθεστώς διεθνούς ανταγωνισμού υπό τους «νέους όρους» καινοτομίας και ποιότητας διαμόρφωσε την «άνιση ανταλλαγή και ανάπτυξη» μεταξύ κέντρου-περιφέρειας. Αρχικά, στα τέλη της δεκαετίας του 1950, με εξαίρεση την Ελλάδα όλες οι άλλες χώρες εστίασαν σε βασικές βιομηχανίες που θεωρούνταν απαραίτητες για την επέκταση των τομέων συγκριτικού πλεονεκτήματος. Το προοδευτικό άνοιγμα των περιφερειακών χωρών προς τις ξένες αγορές ενίσχυσε τους δεσμούς τους με χώρες του πυρήνα και έκανε την οικονομική τους ανάπτυξη να συνδέεται όλο και περισσότερο με τον ευρωπαϊκό κύκλο (Celi et al., 2022). Ωστόσο, οι χώρες της περιφέρειας δεν ήταν έτοιμες να αντιμετωπίσουν αυτόν τον αυξανόμενο ανταγωνισμό, καθώς αντιμετώπιζαν σημαντικές δομικές διαφορές με τις χώρες του πυρήνα, όπως τεχνολογικό χάσμα, παραγωγικά κενά μεταξύ βιομηχανιών και περιφερειών, αδυναμία να εκμεταλλευτούν τις οικονομίες κλίμακας, χαμηλή καινοτομία, δυσκολίες στην εξασφάλιση απασχόλησης, αστάθεια τιμών και δημόσια ελλείμματα, καθώς και μακροχρόνιες ανισορροπίες στο ισοζύγιο πληρωμών (Simonazzi & Ginzburg, 2015). Για παράδειγμα, η Ιταλία επιτάχυνε το ρυθμό ανάπτυξής της μέσα από το άνοιγμά στην ευρωπαϊκή αγορά, ωστόσο φάνηκε στην συνέχεια ένας περιορισμός στην ανάπτυξη και στην ολοκλήρωση της παραγωγικής δομής, οδηγώντας τελικά σε μία ασύμμετρη παραγωγική συμπληρωματικότητα της ιταλικής οικονομίας με τη γερμανική οικονομία. Το αποτέλεσμα ήταν ένα μοντέλο εκβιομηχάνισης, με τομείς που χαρακτηρίζονται από υψηλή αναλογία κεφαλαίου-εργασίας και υψηλή παραγωγικότητα στις χώρες του κέντρου και ένα μοντέλο με παραδοσιακούς τομείς χαμηλής προστιθέμενης αξίας και μη παραγωγικές επιχειρήσεις στις χώρες της περιφέρειας. Ειδικά σε χώρες με λιγότερη ανεπτυγμένη βιομηχανική δομή, όπως η Ελλάδα και η Πορτογαλία, τα υψηλά επίπεδα κατανάλωσης οδήγησαν σε ένα Μοντέλο Ανάπτυξης κατανάλωσης εντελώς αποκομμένο από την παραγωγή, δημιουργώντας μία «καταναλωτική κοινωνία χωρίς παραγωγική βάση» (Ginzburg & Simonazzi, 2015). Έως εκ τούτου, κοινά χαρακτηριστικά των περιφερειακών οικονομιών στην ΕΕ, αποτελούν η αδύναμη οικονομική και βιομηχανική ανάπτυξη, η εξάρτηση από τη γεωργία και τις υπηρεσίες, η οικονομική εξάρτηση από την αναπτυξιακή βοήθεια της ΕΕ και τις εισαγωγές χρηματοοικονομικού κεφαλαίου από το κέντρο και οι ελλειμματικές δημόσιες διοικήσεις (διαφθορά, πελατειακό

κράτος, ΣΔΙΤ) (Sepos, 2016). Το Μοντέλο Ανάπτυξης της περιφέρειας, καθοδηγείται από την κατανάλωση και τη ζήτηση, όπου οι μακροοικονομικές πολιτικές προσαρμόζουν «νομισματικές και δημοσιονομικές πολιτικές που έχουν σχεδιαστεί, για να τονώσουν τα επίπεδα της εγχώριας ζήτησης» και ο πληθωρισμός χρησιμοποιείται ως εργαλείο για «περαιτέρω αύξηση της κατανάλωσης και αντικίνητρο για αποταμίευση» (Tsakas, 2021). Συνολικά, η φθίνουσα σημασία των βιομηχανιών στις περιφέρειες κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1970 σηματοδότησε το τέλος του Μοντέλου Ανάπτυξης που καθοδηγείται από τη βιομηχανία (Gräbner & Hafele, 2020), το οποίο αντικατέστησε το Μοντέλο Ανάπτυξης «υπερσυσσώρευσης» «κατανάλωσης» ή «πίστωσης», ακολουθούμενο από υψηλά χρέη και ελλείμματα ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών. Παραδείγματα αποτελούν οι πρώην κομμουνιστικές χώρες, η Ιρλανδία, όπου η κρίση «χτύπησε» τον τραπεζικό της τομέα, η Ισπανία, όπου εμφανίστηκε με μια «κρίση των ακινήτων» και τέλος η Ελλάδα, όπου ξέσπασε μια κρίση δημόσιου χρέους τεράστιων διαστάσεων (Caraveli, 2016). Από την άλλη, οι χώρες του πυρήνα όπως η Γερμανία αντιμετώπισαν το μεταβαλλόμενο καθεστώς του διεθνούς ανταγωνισμού, καινοτομώντας και εκσυγχρονίζοντας τη βιομηχανική δομή τους. Μάλιστα το μοναδιαίο κόστος εργασίας στη Γερμανία μειώθηκε ραγδαία σε σχέση με την υπόλοιπη Ευρωζώνη, κάτι το οποίο αποδόθηκε στην παραγωγικότητα της και όχι στη συγκράτηση των ονομαστικών μισθών (Celi et al., 2022). Αναλυτικότερα, τα κράτη-μέλη του Βορρά αναφέρονται ως «οικονομία που καθοδηγείται από τις εξαγωγές», επειδή η μερίδα του λέοντος στην αύξηση του ΑΕΠ αποδίδεται στην ανάπτυξη των εξαγωγών. Συνεπώς, ο Βορράς έχει περιγραφεί ως Μοντέλο Ανάπτυξης «υπερπαραγωγής» ή καθεστώς «συσσώρευσης» με υψηλό κατά κεφαλή ΑΕΠ, ανεπτυγμένη βιομηχανία, σχετικά χαμηλή ανεργία και νεοκορπορατισμό². Σε αυτό το σημείο είναι απαραίτητο να σημειωθεί η διαφοροποίηση στα μέσα ανάπτυξης μεταξύ της Νότιας περιφέρειας της ΕΕ και τις χώρες ΚΑΕ. Ένα σημαντικό χαρακτηριστικό που διαφοροποιεί τα Μοντέλα Ανάπτυξης της Ανατολής και του Νότου είναι η διαφοροποιημένη εξάρτησή τους από εισροές κεφαλαίων και «εξαγωγών» από το κέντρο, όπου ο Νότος λαμβάνει κεφάλαια με τη μορφή πιστώσεων, ενώ οι χώρες ΚΑΕ προσελκύοντας ΑΞΕ (Vukov, 2023).

Η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση με όρους ανάπτυξης, στοχεύει σε ένα «καθεστώς παραγωγής» Συντονισμένης Οικονομίας Αγοράς, τοποθετώντας «το νεοφιλελεύθερο σχέδιο» ενάντια στον

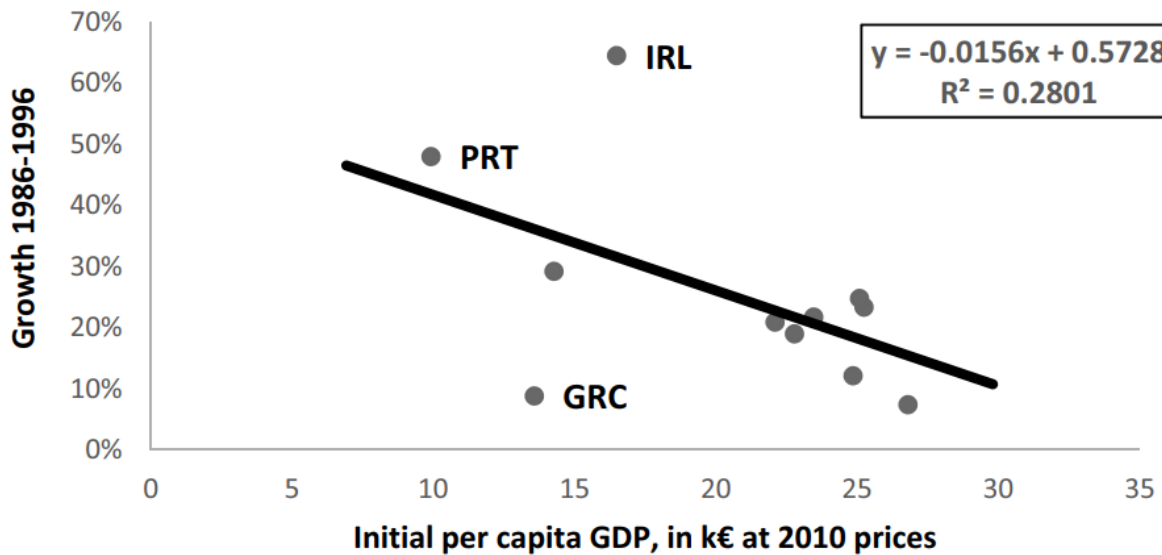
² Αφορά την ικανότητα του κράτους να συντονίζει τις διαπραγματεύσεις ανάμεσα σε κεφάλαιο και εκπροσώπους των εργαζομένων, προκειμένου να ορίζονται συγκεκριμένοι μισθοί, οι συνθήκες εργασίας αλλά και ζητήματα κοινωνικής πολιτικής.

«ρυθμισμένο καπιταλισμό» και διαμορφώνοντας την Ευρώπη ως έναν «οργανωμένο οικονομικό χώρο» αναπαραγωγής οικονομικών ασυμμετριών (Clift & McDaniel, 2019). Αναλυτικότερα, οι κυβερνήσεις της Βόρειας Ευρώπης έχουν συχνά εκμεταλλευτεί τις θεσμικές ικανότητες συντονισμού στις πολιτικές τους οικονομίες, για να επιδιώξουν στρατηγικές που βασίζονται στην ανάπτυξη και στις εξαγωγές, καθώς και σε ορθολογικές αποφάσεις οικονομικών παραγόντων που λειτουργούν σε τέλει ανταγωνισμό. Αντίθετα, επειδή οι θεσμοί τους δεν ευνοούν τις στρατηγικές ανάπτυξης που καθοδηγούνται από τις εξαγωγές, οι κυβερνήσεις της νότιας Ευρώπης είναι περισσότερο διατεθειμένες να επιδιώξουν ανάπτυξη με γνώμονα τη ζήτηση, δηλαδή στρατηγικές που βασίζονται στην επέκταση της εγχώριας ζήτησης. Μάλιστα, ο ίδιος ο Peter Hall, ένας από τους διαμορφωτές της αρχικής τυπολογίας των Μοντέλων Καπιταλισμού υποστηρίζει ότι το πρόγραμμα της ONE ήταν εξ αρχής καταδικασμένο να αποτύχει, επειδή εντάχθηκαν σε αυτό κράτη-μέλη με εντελώς διαφορετικά Μοντέλα Μεγέθυνσης (Hall, 2014). Αυτές οι μεθοδολογικά και θεσμικά παγιωμένες ασυμμετρίες μεταξύ των πολιτικών οικονομιών κέντρου-περιφέρειας, επιδεινώθηκαν ιδιαίτερα μετά την κρίση του 2008, οδηγώντας τελικά στην Ευρωκρίση του 2010. Οι Johnston και Regan υποστηρίζουν ότι οι εξω- κυβερνητικές ευρωπαϊκές ρυθμιστικές αρχές, συμπεριλαμβανομένης της ΕΚΤ και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, κατά την περίοδο της Ευρωκρίσης, προωθούν την οικονομική σύγκλιση, μέσα από το ορντοφιλελεύθερο Μοντέλο Ανάπτυξης του κέντρου, το οποίο καθοδηγείται από τις εξαγωγές και την ανταγωνιστικότητα του κόστους, που προκαλείται από τη λιτότητα. Αυτό κατέστη ιδιαίτερα σαφές στην περίοδο μετά την κρίση, όπου η Γερμανία και τα βόρεια κράτη της ΕΕ έχουν «μετακινήσει την ατζέντα λιτότητας, η οποία περιστρέφεται γύρω από τη δημιουργία εξωτερικών και δημοσιονομικών πλεονασμάτων» σε βάρος των αδύναμων οικονομιών του ευρωπαϊκού Νότου (Johnston & Regan, 2018). Τα Διαγράμματα 1(α), 1(β) απεικονίζουν το χάσμα των κρατών-μελών³ κατά το πρώτο στάδιο της ONE και κατά την περίοδο της κρίσης του 2008, αντιστοίχως, εξετάζοντας τον β-συντελεστή σύγκλισης (β-convergence), δηλαδή την ισχυρή, σημαντική και αρνητική συσχέτιση μεταξύ της σωρευτικής ανάπτυξης και του κατά κεφαλήν ΑΕΠ. Το Διάγραμμα 1(α) επιδεικνύει ότι το χάσμα μεταξύ φτωχότερων και πλουσιότερων μελών μειώνονταν κατά τη διάρκεια της περιόδου 1986-1996, δημιουργώντας έτσι ένα ισχυρό αποτέλεσμα κάλυψης της διαφοράς. Ωστόσο, στο Διάγραμμα 1(β) φαίνεται ότι η χρηματοπιστωτική κρίση έφερε τελικά το αποτέλεσμα της απόκλισης, καθώς αρκετές οικονομίες με καλύτερες, κατά μέσο όρο, επιδόσεις μέχρι το 2007 είχαν στη συνέχεια βαθύτερες υφέσεις και μεγαλύτερες αυξήσεις στα

³ Αυστρία, Βέλγιο, Φινλανδία, Γαλλία, Γερμανία, Ελλάδα, Ιρλανδία, Ιταλία, Ολλανδία, Πορτογαλία και Ισπανία

ποσοστά ανεργίας. Η σχέση μεταξύ της σωρευτικής αύξησης του κατά κεφαλαίου εισοδήματος και του αρχικού του επιπέδου φαίνεται θετική, υποδηλώνοντας ότι μια διαδικασία απόκλισης βρίσκεται σαφώς σε εξέλιξη, με εξαίρεση την Ιρλανδία (Christodoulakis, 2020).

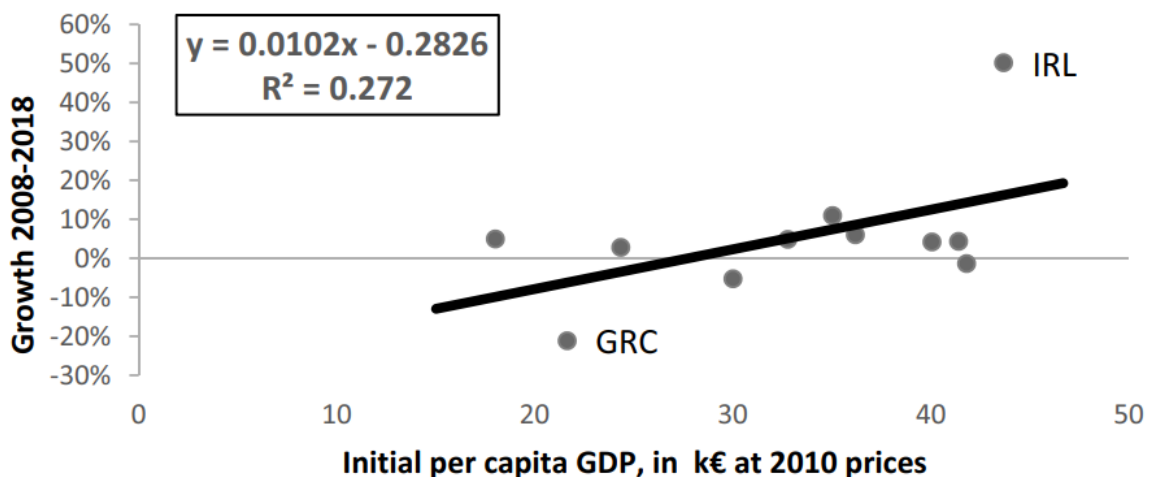
Διάγραμμα 1(α). Πριν την ONE (1986-1996)



Πηγή: Christodoulakis, N. (2020).

<https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/periphery/article/view/23782/19898>.

Διάγραμμα 1(β). Περίοδος χρηματοπιστωτικής κρίσης (2008-2018)



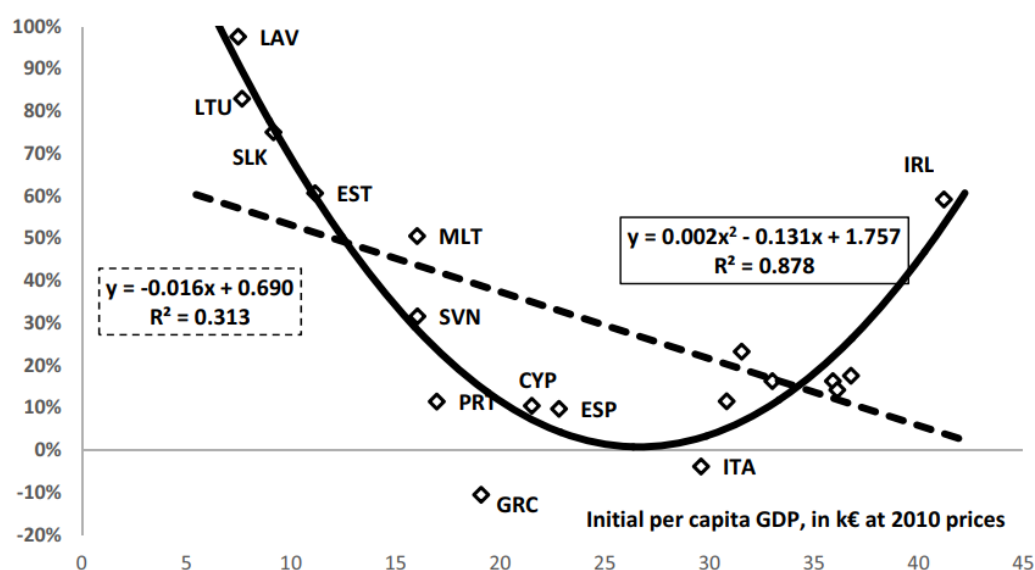
Πηγή: Christodoulakis, N. (2020).

<https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/periphery/article/view/23782/19898>.

Από την άλλη, η διεύρυνση της ΕΕ και της Ευρωζώνης αργότερα, με τις Κεντρικές και Ανατολικές χώρες, φαίνεται ότι έχει συμβάλλει θετικά στη συνολική σύγκλιση, με τις μεσογειακές χώρες να αποκλίνουν συστηματικά από τον μέσο όρο της ΕΕ, ειδικά μετά την Ευρωκρίση, ενώ οι χώρες της ΚΑΕ σημειώνουν ανομοιόμορφο αλλά συνολικά θετικό ρυθμό σύγκλισης (Siljak & Nagy, 2018). Το βιοτικό επίπεδο της ευρωπαϊκής περιφέρειας απέκλινε σημαντικά από αυτό του «πλουσιότερου» Βορρά, ενώ το βιοτικό επίπεδο της ΚΑΕ συνέχισε να συγκλίνει προς τη Βόρεια Ευρώπη. Επίσης, η εξωτερική ανταγωνιστικότητα αποδυναμώθηκε στο Νότο ενώ, ενισχύθηκε στην Ανατολή, ιδιαίτερα μέσω των ΑΞΕ. Η περίπτωση της Εσθονίας αποτελεί παράδειγμα, καθώς οι εισροές ΑΞΕ μεταξύ 1999 και 2018 πλησίασαν σχεδόν το 7 τοις εκατό του ΑΕΠ (Boltho, 2020). Το γεγονός ότι το μεγαλύτερο μέρος της σύγκλισης της ζώνης του ευρώ οφείλεται σε χώρες της Ανατολικής Ευρώπης επιβεβαιώνεται και από την Cabrillac (2019), η οποία σημειώνει ότι κατά τα άλλα η σύγκλιση σταμάτησε πράγματι μεταξύ των χωρών και περιοχών της ΕΕ μετά την κρίση (Christodoulakis, 2020). Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί ότι οι χώρες που επιδιώκουν την ένταξή τους στην ΟΝΕ, πρέπει να πληρούν τις προϋποθέσεις Μάαστριχτ. Επομένως, η πορεία προς την Ευρωζώνη προκειμένου να επιτευχθούν οι προϋποθέσεις για ένταξη είναι πιθανώς πιο περιοριστική από την ίδια την ένταξη, ενώ παράλληλα χάνεται το εργαλείο υποτίμησης του νομίσματος ως άσκηση ανεξάρτητης νομισματικής πολιτικής. Συνολικά, η ανατολική περιφέρεια παρουσιάζει σχετικά χαμηλότερο επίπεδο ανάπτυξης, αλλά ορισμένες χώρες της ΚΑΕ εμφανίζουν υψηλότερες τιμές από την Ελλάδα και την Πορτογαλία και επομένως, δεν μπορεί να γίνει σαφής διάκριση μεταξύ των δύο περιφερειακών ομάδων (Caraveli, 2017). Το Διάγραμμα 2 απεικονίζει τη σωρευτική ανάπτυξη την περίοδο 2004-2018 με αρχικό κατά κεφαλήν ΑΕΠ για τα 18 μέλη της Ευρωζώνης (χωρίς το Λουξεμβούργο). Το ανοδικό τμήμα της καμπύλης περιλαμβάνει τις πιο ανεπτυγμένες χώρες της ευρωζώνης, ενώ το πτωτικό τμήμα στην αριστερή πλευρά της καμπύλης περιλαμβάνει τα νέα μέλη της Ευρωζώνης, μαζί με εκείνα του ευρωπαϊκού Νότου που παρουσίασαν πολύ χαμηλή ή και αρνητική ανάπτυξη κατά την εξεταζόμενη περίοδο. Η μόνη διαδικασία σύγκλισης που ισχύει στη ζώνη του ευρώ είναι αυτή μεταξύ των λιγότερο ανεπτυγμένων νέων μελών με τα πληγέντα από την κρίση και σχετικά φτωχότερα μέλη της ευρωζώνης (Christodoulakis, 2020).

Διάγραμμα 2. Σύγκλιση Ευρωζώνης(18) 2004-2018

Cumulative pc GDP growth 2004-2018, in %



Note: All statistics are in favor of the parabolic (versus the linear) fitting and include: DW=1.85 (1.21), F-stat= 54.2 (7.3) and S.E.R.= 11.62 (26.74), Nobs=18. Data source: Ameco

Πηγή: Christodoulakis, N. (2020).

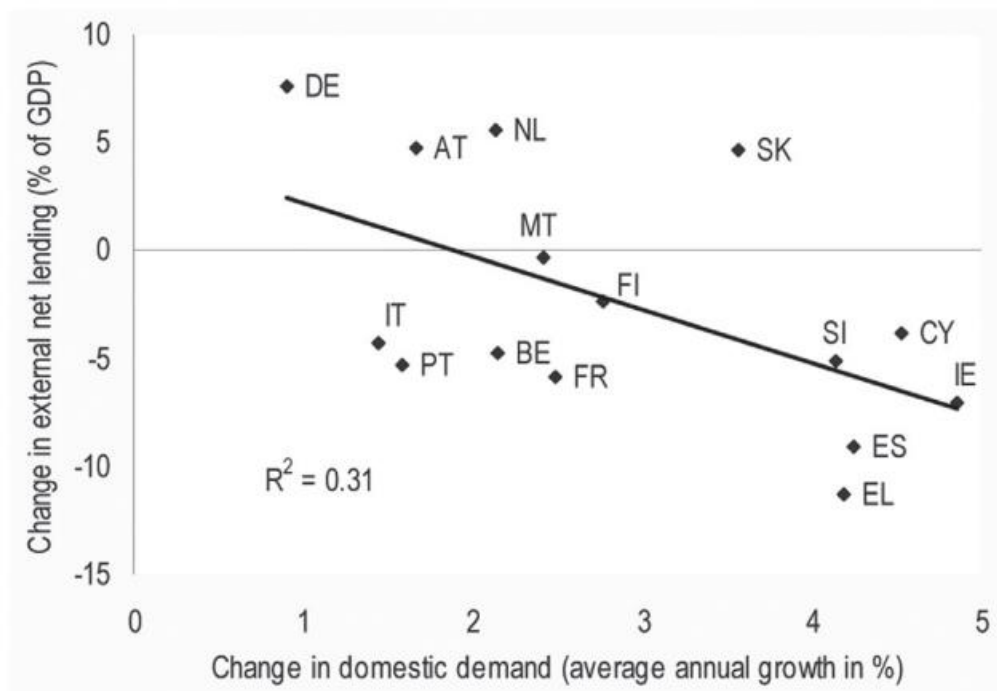
<https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/periphery/article/view/23782/19898>.

4.1 Άνιση ανταλλαγή προϊόντων : “Merry-Go-Round”

Το επίκεντρο της ανάλυσης «πυρήνα-περιφέρειας», με το οποίο ασχολείται η παρούσα εργασία είναι το καθεστώς οικονομικής αλληλεξάρτησης και άνισης ανάπτυξης στον ευρωπαϊκό χώρο με τις αδύναμες περιφερειακές οικονομίες να έχουν μη προνομιακή θέση στην ΕΕ. Το ζήτημα του κυρίαρχου κέντρου και της δευτερεύουσας περιφέρειας έχει τεθεί ως θέμα στην ευρωπαϊκή σκηνή, λόγω μιας άνισης ανταλλαγής «προϊόντων», την οποία επιδείνωσε σε τεράστιο βαθμό η κρίση του ευρώ. Η αυξανόμενη πόλωση μεταξύ των χωρών του πυρήνα με εξαγωγικό προσανατολισμό και της περιφέρειας που εξαρτάται από τις εισαγωγές είχε προηγηθεί της χρηματοπιστωτικής κρίσης αλλά δεν έγινε άμεσα αντιληπτή, καθώς οι χρηματοοικονομικές ροές επέτρεπαν να καλύψουν τα ελλείμματα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών. Αναλυτικότερα, τεράστιες ροές κεφαλαίων πήγαν από τον πυρήνα στην περιφέρεια, η οποίες οδήγησαν σε πιστωτική επέκτασή, χρηματοδοτώντας την ιδιωτική ζήτηση της περιφέρειας και την ανάπτυξη της κατανάλωσης μέσα από επενδυτικές φούσκες, καταναλωτικές εκρήξεις και πιστώσεις (Ισπανία και Ιρλανδία) και συμβάλλοντας στην αύξηση των δημόσιων δαπανών

(Ελλάδα) (Dooley, 2019). Έως εκ τούτου, δημιουργήθηκε άνοδος της ζήτησης των εισαγωγών, ακολουθούμενη από συνεχή ελλείμματα στο εμπόριο και στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών και σταθερή συσσώρευση χρέους, με αποτέλεσμα την αύξηση των εξαγωγών του κέντρου προς την περιφέρεια και κατ' επέκταση τη δημιουργία πλεονασμάτων του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών του κέντρου. Έτσι, λόγω αυτής της δημοσιονομικής επέκτασης της περιφέρειας και τον εξωτερικό δανεισμό του κέντρου, δημιουργήθηκε μια μη βιώσιμη αναπτυξιακή στρατηγική στο πλαίσιο των αυστηρών «μνημονίων συνεννόησης» της ONE, δεδομένης της ασυμμετρίας μεταξύ των Μοντέλων Ανάπτυξης που καθοδηγούνται από τις εξαγωγές και των αντίστοιχων Μοντέλων Ανάπτυξης της εγχώριας κατανάλωσης (Baccaro et al., 2022). Έτσι, δημιουργήθηκε μία «ανταλλαγή» μεταξύ των κρατών-μελών ως δανειστές (ή πιστωτές), τα οποία χρειάζονται χώρες με ελλείμματα τρεχουσών συναλλαγών, καθώς χωρίς τη ζήτηση για εξαγωγές από την (νότια) περιφέρεια, ο πυρήνας θα υπόκειτο σε κοσμική στασιμότητα (Dooley, 2019), και των κρατών-μελών ως οφειλέτες (ή δανειολήπτες), καθώς χωρίς αυτές τις χρηματοοικονομικές μεταφορές από τον πυρήνα, η περιφέρεια θα υπόκειτο σε μη βιώσιμες κρίσεις στο ισοζύγιο πληρωμών. Το Διάγραμμα 3(α) δείχνει την αρνητική συσχέτιση μεταξύ της εγχώριας ζήτησης ($R^2 = 0,31$) και του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών (υπό όρους καθαρού δανεισμού), με μία παράλληλη προοδευτική αποδυνάμωση της ανταγωνιστικότητας, η οποία αργότερα επιβαρύνει την απόδοση των εξαγωγών. Συνεπώς ένα μεγάλο μέρος της απόκλισης των τρεχουσών λογαριασμών μεταξύ των χωρών από την έναρξη του ευρώ έχει καθοριστεί από σημαντικές και επίμονες διαφορές στην εγχώρια ζήτηση μεταξύ των κρατών-μελών της (νότιας) περιφέρειας. Αντίστοιχα, το Διάγραμμα 3(β) δείχνει μια ασθενής, αλλά στατιστικά σημαντική θετική συσχέτιση ($R^2 = 0,14$) μεταξύ των εξαγωγών και του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών (υπό όρους καθαρού δανεισμού) (Cesaratto & Stirati, 2010).

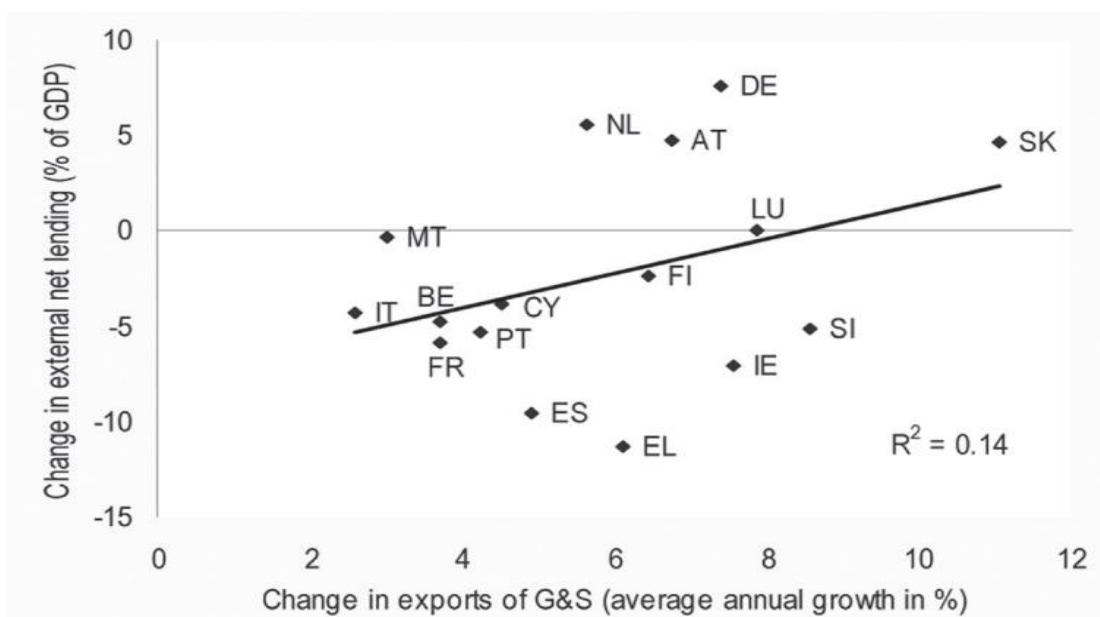
Διάγραμμα 3(α). Εγχώρια ζήτηση και καθαρός δανεισμός Ευρωζώνης (1998–2008)



Πηγή:

https://ec.europa.eu/economy_finance/publications/pages/publication14650_en.pdf

Διάγραμμα 3(β). Εξαγωγές και καθαρός δανεισμός Ευρωζώνης (1998–2008)



Πηγή:

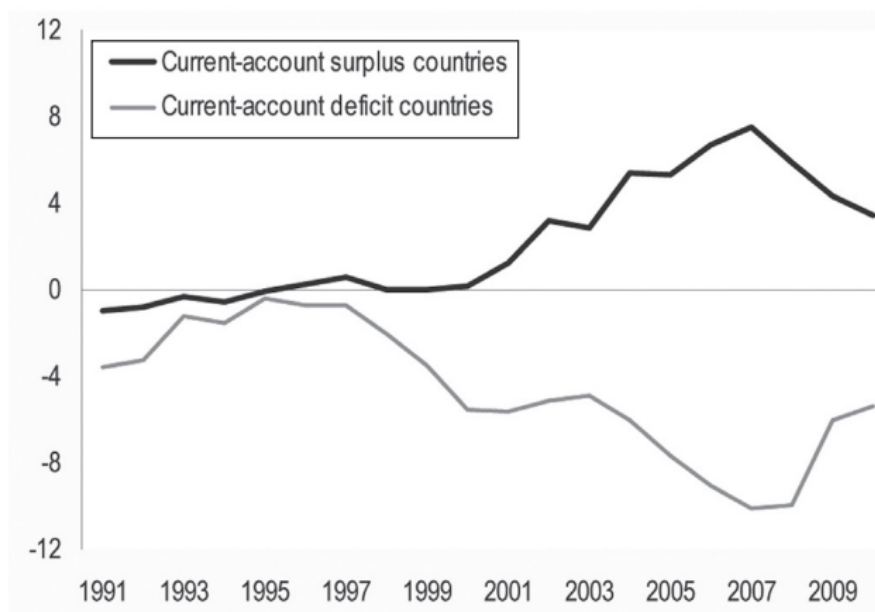
https://ec.europa.eu/economy_finance/publications/pages/publication14650_en.pdf

Φαίνεται να υπάρχει μία διαρθρωτική ασυμμετρία του ισοζυγίου πληρωμών μεταξύ του πυρήνα και της περιφέρειας, κατά την οποία τα ελλείμματα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών στην περιφέρεια είναι «καθρέφτης» των πλεονασμάτων του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών του κέντρου. Αυτή η άνιση «ανταλλαγή» συμβαίνει ιδιαίτερα στην Ευρωζώνη, όπου δεν υπάρχει μηχανισμός φορολογικών πολιτικών και πολιτικών μεταβίβασης που να παρέχουν περιφερειακή εξισορρόπηση και σταθερότητα. Ο Moravcsik υπογραμμίζει ότι, «το 40% εμπορικού πλεονάσματος της Γερμανίας προέρχεται από το γερμανικό εμπόριο με την Ευρωζώνη, σύνολο περίπου ίσο με τα συνδυασμένα ελλείμματα των χωρών της κρίσης» (Dooley, 2019), «ανακυκλώνοντας» τα πλεονάσματα της σε εξαγωγές κεφαλαίων, κυρίως με τραπεζικό δανεισμό και ΑΞΕ, ο κύριος αποδέκτης των οποίων είναι η Ευρωζώνη, συμπεριλαμβανομένης της περιφέρειας (Laravitsas et al., 2012). Το Διάγραμμα 4 απεικονίζει αυτό τον «καθρέφτη» στο ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών μεταξύ των πλεονασματικών (Γερμανία, Λουξεμβούργο, Ολλανδία, Αυστρία, Φιλανδία) και των ελλειμματικών χωρών (Ελλάδα, Ισπανία, Κύπρος, Πορτογαλία, Ιρλανδία). Ωστόσο, είναι αναγκαίο να σημειωθεί ότι η ανάλυση «κέντρου-περιφέρειας» πάσχει από ορισμένους σοβαρούς εμπειρικούς περιορισμούς. Πιο συγκεκριμένα, το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα και το πλεόνασμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών της Γερμανίας έχουν πολύ περισσότερο να κάνουν με την ανταγωνιστικότητα, η οποία δεν βασίζεται στην τιμή, αλλά στην τεχνολογία και τεχνογνωσία, καθώς και με τους ανώτερους δεσμούς της με εμπορικούς εταίρους στον πυρήνα και εκτός Ευρώπης/Ευρωζώνης, κυρίως με τις ΗΠΑ και την Κίνα. Επίσης, τα εμπορικά ελλείμματα που προέκυψαν στις περιφερειακές χώρες οφείλονταν περισσότερο στην αύξηση των εισαγωγών που σχετίζεται με ένα σοκ ζήτησης, παρά στη μείωση των εξαγωγών λόγω της μείωσης της ανταγωνιστικότητας των τιμών (Gaulier & Vicard, 2012).

Τελικά, η κρίση της Ευρωζώνης ανέδειξε το κοινό συμφέρον των κρατών-μελών για την επιβίωση του ευρώ δεδομένης της δημοσιονομικής και οικονομικής αλληλεξάρτησης και των δυνητικών απωλειών σε περίπτωση κατάρρευσης της, αλλά και τις αντιφατικές εθνικές προτιμήσεις όσον αφορά την κατανομή των βαρών της προσαρμογής ανάλογα με τη δημοσιονομική τους θέση και το μοντέλο οικονομίας τους, ταξινομώντας τα κράτη-μέλη στο φάσμα «κέντρου-περιφέρειας», σε «χώρες-δανειστές» και σε «χώρες-οφειλέτες», παγιώνοντας έτσι τις ασυμμετρίες μεταξύ τους. Οι «χώρες-πιστωτές» αποδέχονται τη «διάσωση» των υπερχρεωμένων χωρών, αναλαμβάνοντας το ρίσκο αυτής, με αντάλλαγμα τη διαμόρφωση των «όρων της διάσωσης», μέσω σκληρών διακυβερνητικών διαπραγματεύσεων. Σε αυτές τις διαπραγματεύσεις, οι «χώρες-οφειλέτες» αναλαμβάνουν το κόστος προσαρμογής, δηλαδή τη

λιτότητα, χωρίζοντας έτσι την ΕΕ στον «πλούσιο Βορρά» και τον «φτωχό Νότο». Εκτός από την οικονομική απόκλιση μεταξύ των χωρών, η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση είχε επίσης αντίκτυπο στον χαρακτήρα της ΕΕ και της Ευρωζώνης, καθώς είχε δοθεί τεράστια έμφαση από κάθε κράτος-μέλος στις εθνικές προσαρμογές – κυρίως στην εφαρμογή μέτρων λιτότητας – , και επομένως η οικονομική και κατ' επέκταση πολιτική ενοποίηση της Ευρωζώνης και της ΕΕ γενικότερα, δεν ολοκληρώθηκε ποτέ.

Διάγραμμα 4. Θέσεις τρεχουσών λογαριασμών Ευρωζώνης ως % του ΑΕΠ (1991–2010)



Πηγή:

https://ec.europa.eu/economy_finance/publications/qr_euro_area/2010/pdf/qrea201001en.pdf

5. Πολιτική Συνοχής και Νέα Οικονομική Διακυβέρνηση

Η Πολιτική Συνοχής (ΠΣ) αποτελεί το εργαλείο της ΕΕ για την προώθηση της οικονομικής σύγκλισης μέσω της (ανα)διανομής οικονομικών πόρων μεταξύ των κρατών-μελών επιδιώκοντας οικονομική, κοινωνική και περιφερειακή συνοχή. Υπάρχουν διάφορες πολιτικές, οι οποίες συγκεντρώνονται κάτω από τη γενική ονομασία «πολιτική συνοχής», σκοπός των οποίων είναι να προστατεύσουν τα κράτη από τις «φυσικές» συνέπειες της εσωτερικής αγοράς, λόγω του φιλελεύθερου διεθνισμού και του νεοφιλελεύθερου καπιταλιστικού συστήματος συναλλαγών, προωθώντας μια πιο ισορροπημένη κατανομή πόρων σε ολόκληρη την ΕΕ. Ωστόσο, η συλλογή και η ανάλυση δεδομένων, ακόμη και σε εκ των υστέρων αξιολογήσεις, τείνουν να επικεντρώνονται κυρίως στον οικονομικό αντίκτυπο της ΠΣ και λιγότερο στις (άμεσες και έμμεσες) κοινωνικές επιπτώσεις (Graziano & Polverari, 2020), δημιουργώντας αμφιβολίες για το εάν η ΠΣ μπορεί πράγματι να καταστεί βασικό εργαλείο για μια πιο «Κοινωνική Ευρώπη». Η αναδιανομή ανάμεσα στα πλουσιότερα και στα φτωχότερα κράτη-μέλη αποτελούσε σημαντικό στόχο πολιτικής, αν και ασφαλώς συνυπήρχε με την ΟΝΕ. Αργότερα, ως απάντηση στην κρίση του ευρώ και στις μεταρρυθμίσεις της ΟΝΕ, ακολούθησε η Νέα Οικονομική Διακυβέρνηση (ΝΟΔ), η οποία ενίσχυσε σημαντικά την οικονομική συνιστώσα της Ευρωζώνης, αναθέτοντας σημαντικές αρμοδιότητες χάραξης της πολιτικής σε ανεξάρτητους εξω-κυβερνητικούς θεσμούς, όπως για παράδειγμα τον μηχανισμό στήριξης των κρατών μελών (ΕΜΣ) και το Ευρωπαϊκό Δημοσιονομικό Σύμφωνο (European Fiscal Compact). Λόγω της ανάπτυξης της ΝΟΔ, η «Στρατηγική Ευρώπη 2020⁴» ενσωματώθηκε σε ένα από τα βασικά εργαλεία της, το Ευρωπαϊκό Εξάμηνο, κατά το οποίο τα κράτη-μέλη ευθυγραμμίζουν τις δημοσιονομικές και οικονομικές πολιτικές τους προς τους κανόνες που έχουν συμφωνηθεί σε ενωσιακό επίπεδο, με γνώμονα την ανταγωνιστικότητα, την καινοτομία και την ευελιξία. Η παγίωση των ασυμμετριών αντανακλάται πολύ πιο έντονα μέσω της σχέσης ανάμεσα στη ΝΟΔ και την ΠΣ μετά το 2014, η οποία καθίσταται απόλυτα σαφής κυρίως μέσα από την εξέταση των αιρεσιμοτήτων, οι οποίες συνδέονται με την οικονομική διακυβέρνηση της ΕΕ ως συνέχεια στην ατζέντα λιτότητας της Ευρωκρίσης. Η στροφή αυτή προς αυστηρότερες και τιμωρητικές πρακτικές για τα κράτη-μέλη που δεν συμμορφώνονται με τις γενικές κατευθύνσεις οικονομικής πολιτικής και τα «υγιή» δημοσιονομικά μεγέθη, δημιουργούν σχέσεις ασυμμετρίας μεταξύ κέντρου-περιφέρειας, αναπτύσσοντας μορφές «εθελοντικής υποταγής» και μονομερούς «αλληλεγγύης», με μόνη άλλη διέξοδο την μονομερή

⁴ Η Στρατηγική Ευρώπη 2020 παρουσιάστηκε το 2010, ως «μια στρατηγική για έξυπνη, βιώσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη».

απόσυρση. Με άλλα λόγια, υπάρχει μία συνολική αλλαγή κατεύθυνσης στους στόχους και στις συζητήσεις της ΠΣ, καθώς η ανάπτυξη μέσω ανταγωνιστικότητας, καινοτομίας και ευελιξίας έχουν αντικαταστήσει την επιδίωξη της συνοχής και της σύγκλισης των κρατών-μελών, καθώς οι εθνικές αναπτυξιακές ανάγκες χρειάζεται να «αντιστοιχίζονται» με τους στόχους της Στρατηγικής Ευρώπη 2020. Συμπερασματικά, η ΠΣ είναι πλήρως ευθυγραμμισμένη με τους ευρύτερους αναπτυξιακούς στόχους της ΕΕ και τις οικονομικές πολιτικές που εφαρμόζονται μέσω της ΝΟΔ. Αυτές οι εξελίξεις έχουν μετατρέψει την ΠΣ από το μοναδικό εργαλείο αναδιανομής στην ΕΕ σε αυτό που ονομάζεται «πορτοφόλι» για άλλες πολιτικές της ΕΕ που δεν έχουν αναπτυξιακό ή αναδιανεμητικό προσανατολισμό (Avdikos & Chardas, 2016). Κατά συνέπεια, υπονομεύονται οι βασικές αρχές της αλληλεγγύης και της συνοχής στις οποίες βασίζεται η ΠΣ, δημιουργώντας τελικά μία νέα αντίληψη «αλληλεγγύης υπό όρους», η οποία αποκλίνει από τις θεμελιώδεις αρχές που στηρίζουν μια ενωμένη Ευρώπη (Bachtler & Mendez, 2020), μετατρέποντας το χρέος της περιφέρειας ως «εργαλείο κυριαρχίας» για τις χώρες του κέντρου. Σύμφωνα με αυτήν την προσέγγιση της «ανταγωνιστικής αλληλεγγύης», οι δημόσιοι φορείς δεν πρέπει να επιδιώκουν να προστατεύσουν τους αδύναμους από την αγορά, αλλά να επενδύσουν μέσω της αγοράς προκειμένου να ενισχύσουν το παραγωγικό δυναμικό των ατόμων και των κοινωνιών. Επίσης, η ευθυγράμμιση των αιρεσιμοτήτων της ΠΣ με τα μέτρα λιτότητας του Ευρωπαϊκού Δημοσιονομικού Συμφώνου, ως απάντηση στην Ευρωκρίση, αποτελεί μέτρο, το οποίο μόνο οριακά συνδέεται με την έννοια της κοινωνικής αλληλεγγύης. Σε κάθε περίπτωση, δημιουργείται ένα σαφές παράδοξο δεδομένου ότι το μόνο διαθέσιμο επεκτατικό μακροοικονομικό εργαλείο που υπάρχει σε επίπεδο ΕΕ στο πλαίσιο της οικονομικής κρίσης, λειτουργεί ως μηχανισμός συμμόρφωσης των κρατών-μελών που δεν τηρούν τα μέτρα λιτότητας, οδηγώντας σε περαιτέρω μακροοικονομική συρρίκνωση (Avdikos & Chardas, 2016).

5.1 Κοινωνικές Ανισότητες

Η τρέχουσα αύξηση των κοινωνικο-χωρικών ανισοτήτων στην Ευρώπη έχει οδηγήσει σε αναβίωση των όρων «περιφερικότητα⁵» (peripherality) και «περιφερειοποίηση⁶» (peripheralization) ή «περιθωριοποίηση» (marginalization). Στο πλαίσιο της ακαδημαϊκής

⁵ Ο απομακρυσμένος χαρακτήρας ενός εδάφους, με βάση τον οποίο ορίζεται το ποιος είναι στην περιφέρεια και ποιος είναι στο κέντρο.

⁶ Η διαδικασία κατασκευής σταθερών κοινωνικο-εδαφικών ασυμμετριών παγιώνοντας το ποιος είναι στην περιφέρεια και ποιος στο κέντρο.

χωρικής έρευνας, η προσέγγιση της περιφερειοποίησης περιγράφει την παραγωγή περιφερειών μέσω των κοινωνικών σχέσεων και τις χωρικές τους επιπτώσεις (Kühn, 2015), εξηγώντας την κοινωνική περιθωριοποίηση μέσω της αναφοράς στον αποκλεισμό και την έλλειψη δύναμης και συμμετοχής (Bernt & Colini, 2013). Το κάθε κράτος-μέλος ανάλογα με τη διαπραγματευτική και δομική του ισχύ (Strange, 1987) τοποθετείται μέσα στο ευρωπαϊκό πεδίο «κέντρου-περιφέρειας» και κατ' επέκταση παγιώνει τη θέση του στο φάσμα των κοινωνικο-εδαφικών ασυμμετριών, αναπαράγοντας κοινωνικο-χωρικά μειονεκτήματα. Παράδειγμα αποτελεί η περιφερειοποίηση της Ελλάδας, μια χώρα που συγκαταλέγεται στις «ανεπτυγμένες» χώρες, ωστόσο μπήκε στο πρόγραμμα διάσωσης στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, με αποτέλεσμα την περαιτέρω περιφερειοποίησή της. Μετά την κρίση του 2008, οι διαφορές των χωρών «πυρήνα-περιφέρειας» της ΕΕ, στηρίζονται ιδιαίτερα στο βαθμό προστασίας της κοινωνικής συνοχής. Πιο συγκεκριμένα, χώρες με χαμηλά κοινωνικά πρότυπα, και συνεπώς χαμηλότερο κόστος εργασίας, έχουν συγκριτικό πλεονέκτημα. Αυτό το συγκριτικό πλεονέκτημα αποκτά μεγαλύτερη βαρύτητα στην ΟΝΕ, καθώς οι χώρες μπαίνουν σε μία εξαναγκαστική διαδικασία συνεχούς προσαρμογής στις περικοπές μισθών και κοινωνικών εισφορών και κατά συνέπεια, στο σύστημα κοινωνικής προστασίας, προκειμένου να προσελκυστούν ξένες επενδύσεις και να καταστούν οι εγχώριες επιχειρήσεις πιο ανταγωνιστικές (Delsen, 2001), δημιουργώντας μια στροφή από την καθολική κοινωνική ασφάλιση στην επιλεκτική και ελεγχόμενη κοινωνική προστασία (Delsen et al., 2000). Μέχρι τώρα, η ΕΕ είναι ασύμμετρη, καθώς οι δημοσιονομικές και κοινωνικές πολιτικές είναι πολύ λιγότερο ανεπτυγμένες σε υπερεθνικό επίπεδο από τις οικονομικές και νομισματικές πολιτικές και έως εκ τούτου η κοινωνική διάσταση είναι υποταγμένη σε οικονομικούς και βιομηχανικούς στόχους (Bouget, 1998). Συνεπώς, υπάρχουν σημαντικές διαφορές στα συστήματα κοινωνικής προστασίας μεταξύ των χωρών μελών της ΕΕ. Γενικά, οι δαπάνες για την κοινωνική προστασία είναι πολύ υψηλότερες στον Βορρά από ό,τι στο Νότο της ΕΕ, αντανακλώντας τις διαφορές στο κατά κεφαλήν ΑΕΠ και τις διαφορές στην κλίμακα της παρεχόμενης προστασίας. Στη μεταβατική περίοδο προς την ΟΝΕ, σε χώρες με τη χειρότερη δημοσιονομική θέση –Ελλάδα, Ισπανία, Ιταλία– η διαδικασία σύγκλισης συνδέεται με τη μείωση των κοινωνικών προτύπων τους (Delsen, 2001). Με άλλα λόγια, η ΟΝΕ ήταν, εξ αρχής, μια θεσμική κατασκευή με προβλήματα ενσωμάτωσης, απομακρυσμένη από τα συγκεκριμένα κοινωνικά πλαίσια των χωρών-μελών, αδιαφορώντας για τις διαφορές στα επίπεδα ανάπτυξής τους, τα οποία όπως προαναφέρθηκε προήλθαν από μια διαφορετική ικανότητα ανταπόκρισης στην αλλαγή καθεστώτος του διεθνούς ανταγωνισμού (Celi et al., 2022). Για παράδειγμα, το χάσμα στις δημόσιες δαπάνες για την εκπαίδευση και την υγεία μεταξύ της Γερμανίας και των χωρών

της νοτιοευρωπαϊκής περιφέρειας διευρύνθηκε σημαντικά. Μάλιστα, τη δεκαετία 2008-2018 οι δημόσιες δαπάνες μειώθηκαν δραματικά στις χώρες της Νότιας Ευρώπης, ενώ αυξήθηκαν στη Γερμανία. Επίσης, η αναδιανεμητική ικανότητα των νότιων κρατών πρόνοιας είναι σημαντικά χαμηλότερη από ό,τι σε άλλα μέρη της Ευρώπης (Serrano et al., 2016) και η επιρροή της δεν ήταν επαρκής για να αποφευχθεί η επιδείνωση των συνθηκών διαβίωσης για μεγάλα στρώματα του πληθυσμού κατά τη διάρκεια της κρίσης του 2010. Τελικά, η συρρίκνωση των δαπανών για την υγεία ως απόρροια των πολιτικών λιτότητας, επιβάρυνε σοβαρά τις χώρες της Νότιας Ευρώπης ιδιαίτερα, όταν η πανδημία του Covid-19 προέκυψε ως κρίση (Celi et al., 2022). Ωστόσο, ορισμένες από τις χώρες της ΚΑΕ έχουν παρουσιάσει αξιοσημείωτη βελτίωση τόσο σε ποσοτικούς, όσο και σε ποιοτικούς δείκτες, μετατρέποντας το χάσμα «πυρήνα-περιφέρειας» της Ευρώπης σε ένα χάσμα μεταξύ «μίας Ευρώπης της ευημερίας, της υψηλής ανθρώπινης ευημερίας, της χρηστής διακυβέρνησης και των υψηλών δημοκρατικών προτύπων» και «μίας Ευρώπης των φτωχότερων, πιο προβληματικών δημοκρατιών με οξύτερα κοινωνικά προβλήματα και ανισότητες» (Caraveli, 2017).

Οι αδύναμες οικονομικές επιδόσεις των περιφερειακών μελών της ΕΕ, κυρίως λόγω της «δημοσιονομικής λιτότητας» την τελευταία δεκαετία, είχαν σαφές αντίκτυπο στις οικονομικές συνθήκες των ατόμων, επηρεάζοντας τις συνθήκες απασχόλησης, τα επίπεδα εισοδήματος και τις παροχές κοινωνικής προστασίας. Στο πλαίσιο αυτό, η εισοδηματική ανισότητα είναι επίσης ένας παράγοντας που επηρεάζει την οικονομική ανάπτυξη, διευρύνοντας το χάσμα «πυρήνα-περιφέρειας» (Basile et al., 2006), λόγω της άνισης κατανομής εισοδήματος μεταξύ των μελών μίας κοινωνίας. Σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ (2021), ο συντελεστής Gini χρησιμοποιείται τακτικά ως μέτρο της ανικοκατανομής του εισοδήματος, κατανάλωσης ή πλούτου (Kolluru & Semenenko, 2021). Μάλιστα, αυξάνεται κατά μέσο όρο στις χώρες της ΕΕ από τις αρχές της δεκαετίας του 1980, σημειώνοντας μία σημαντική αύξηση σε πολλές προηγμένες οικονομίες εντός της ΕΕ τις τελευταίες δύο δεκαετίες, δημιουργώντας μία εικόνα υψηλής ετερογένειας σε επίπεδο κράτος-μέλους. Γενικά, η ανισότητα και η φτώχεια δεν έχουν συνδεθεί με κρίσεις στην επικρατούσα οικονομία. Ωστόσο, η ύφεση του 2008 είχε σοβαρές επιπτώσεις στις περισσότερες χώρες στην ανισότητα, τη φτώχεια και στα άτομα που κινδυνεύουν από κοινωνικό αποκλεισμό. Οι νότιες χώρες της ΕΕ και συγκεκριμένα η Ελλάδα, η Ιταλία, η Πορτογαλία και η Ισπανία έχουν υποστεί σοβαρή κοινωνικο-οικονομική επιδείνωση. Πρόσφατα οι Stiglitz (2010), Reich (2010) και Rajan (2010) υπέδειξαν κάποιες συνδέσεις μεταξύ της ανισότητας/φτώχειας και της Ευρωκρίσης. Επίσης υπάρχουν θεωρητικά μοντέλα, τα οποία συσχετίζουν την αυξημένη ανισότητα/φτώχεια με το χρέος. Συνεπώς, υπάρχει θετική

σχέση μεταξύ του μεγέθους του αντίκτυπου της οικονομικής κρίσης και της υψηλότερης ανισότητας και φτώχειας στην ευρωπαϊκή οικονομική περιφέρεια. Το μειωμένο κοινωνικό κεφάλαιο και οι αυξημένες ευκαιρίες για άσκηση πίεσης, λόγω της ενισχυμένης ανισότητας/φτώχειας σχετίζονται επίσης με την κρίση (Georgopoulos et al., 2012). Η μείωση του αριθμού των ανθρώπων που ζουν κάτω από το όριο του κινδύνου φτώχειας αντιπροσωπεύει έναν από τους κύριους στόχους της Στρατηγικής Ευρώπη 2020, ενώ σε μακροπρόθεσμη βάση, η αμφισβήτηση τόσο της φτώχειας όσο και του κοινωνικού αποκλεισμού αντιπροσωπεύει έναν από τους κύριους στόχους της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Συνοχής. Έρευνες έχουν δείξει ότι το κράτος πρόνοιας κατάφερε να μετριάσει τον αρνητικό αντίκτυπο της κρίσης στη φτώχεια, αλλά με το κόστος της περαιτέρω επιβάρυνσης των δημόσιων οικονομικών, ειδικά στις περιφερειακές χώρες (Acocella, 2020). Τελικά, η πρόθεση να διατηρηθούν τα βασικά στοιχεία του «ευρωπαϊκού κοινωνικού μοντέλου» έχει αγνοηθεί συστηματικά, καθώς υπάρχει μία μείωση της κοινωνικής και οικονομικής ευημερίας, αύξηση των ανισοτήτων και φαινόμενα πόλωσης μεταξύ Βορρά-Νότου (Celi et al., 2022).

5.2 Περιφερειακές Ανισότητες

Υπάρχει μια μακροχρόνια, ανοιχτή συζήτηση σχετικά με τις επιπτώσεις της ΠΣ στην προώθηση της περιφερειακής οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης στην Ευρώπη. Το κύριο στοιχείο της, αποτελεί η περιφερειακή πολιτική και έως εκ τούτου οι οικονομικές επιπτώσεις της ΠΣ σε περιφερειακό επίπεδο. Η περιφερειακή οικονομική απόκλιση έχει γίνει απειλή για την οικονομική πρόοδο, την κοινωνική συνοχή και την πολιτική σταθερότητα στην Ευρώπη, καθώς η ομάδα των περιφερειών πολύ υψηλού εισοδήματος κυριαρχείται από μεγάλες μητροπόλεις/πρωτεύουσες και περιφέρειες (Iammarino et al., 2019). Οι υψηλοί ρυθμοί ανάπτυξης στα λιγότερο ανεπτυγμένα κράτη μέλη έχουν οδηγήσει σε αργή σύγκλιση των διαφορών του πλούτου μεταξύ των κρατών- μελών. Η οικονομική και κοινωνική συνοχή επιδεινώνεται, όταν αυξάνονται οι περιφερειακές ανισότητες. Ειδικά, σε ένα πολυεπίπεδο σύστημα όπως η ΕΕ, οι κοινωνικές συγκρούσεις ορίζονται κυρίως με εδαφικούς όρους και ως εκ τούτου, η αύξηση των εδαφικών ανισοτήτων σε μια διευρυμένη Ευρώπη μπορεί να δημιουργήσει πρόβλημα στο εγχείρημα μίας Ευρώπης «Συνοχής» και πολιτικής συνεργασίας (Heidenreich, 2003). Ωστόσο, φαίνεται ότι τα στρατηγικά έγγραφα της ΕΕ ενισχύουν όλο και περισσότερο την αστική διάσταση και εστιάζουν στους πόρους των πόλεων εις βάρος της συνεκτικής (παραδοσιακής) περιφερειακής ανάπτυξης, η οποία επιδιώκει εσωτερικά και διαπεριφερειακά ίσα πρότυπα οικονομίας και διαβίωσης. Τα τελευταία 10 χρόνια, η ΠΣ της

ΕΕ άλλαξε τη ρητορική της από την προώθηση μιας ισόρροπης ανάπτυξης μεταξύ των περιφερειών στην Ευρώπη, στην ανάδειξη του ρόλου των πόλεων και στην τόνωση της παγκόσμιας ανταγωνιστικότητας στις πόλεις που συνδέονται με μια αστική ατζέντα. Με άλλα λόγια, τον κύριο στόχο αποτελούν οι ανταγωνιστικές ικανότητες των μητροπόλεων της ΕΕ και ο εξευρωπαϊσμός της αστικής πολιτικής (Avdikos & Chardas, 2016), αφήνοντας το ζήτημα της οικονομικής ολοκλήρωσης συναρτήσει των περιφερειακών ανισοτήτων στο εσωτερικό των κρατών-μελών, ως ένα δευτερεύον ζήτημα. Αυτό φάνηκε ιδιαίτερα κατά τη διαδικασία της «Λισαβονοποίησης» το 2000, η οποία είχε δώσει έναν πιο στρατηγικό προσανατολισμό στην ΠΣ μετατρέποντας την, από ένα παραδοσιακό πεδίο περιφερειακής πολιτικής υπερεθνικής κλίμακας σε ένα σύνολο μέσων που τίθενται στην υπηρεσία των γενικών πολιτικο-οικονομικών στόχων και στόχων διακυβέρνησης της ΕΕ, με ιδιαίτερη εστίαση στην ανταγωνιστικότητα (Faragó, & Varró, 2016).

Οι οικονομετρικές τεχνικές, οι οποίες εφαρμόζονται συνήθως σε περιφερειακές παλινδρομήσεις ανάπτυξης, συχνά με επιδράσεις χωρικής αλληλεπίδρασης (Di Caro & Fratesi, 2022) έχουν δείξει ότι το μακροπρόθεσμο μακροοικονομικό αποτέλεσμα της ΠΣ ποικίλλει μεταξύ και εντός των χωρών της ΕΕ, με θετικές και σημαντικές επιπτώσεις να καταγράφονται στο 40% περίπου των περιφερειών της ΕΕ. Ωστόσο, τις τελευταίες δεκαετίες, η εμβάθυνση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης αναμόρφωσε την κατανομή των οικονομικών κερδών και ζημιών, με τις περιφερειακές ανισότητες ως μείζον πρόβλημα σε ευρωπαϊκό επίπεδο, ειδικά μετά τις επεκτάσεις προς την Ανατολή από το 2004 και το 2007 (Pascariu & Frunza, 2011). Επίσης, ο βαθμός αποτελεσματικότητας της ΠΣ δεν εξαρτάται απαραίτητα από το επίπεδο βοήθειας που έλαβαν οι περιφέρειες κατά το παρελθόν, καθώς υπάρχουν περιοχές όπου μεγάλα ποσά χρηματοδότησης συνοχής δεν αντιστοιχούν σε θετικές επιπτώσεις στην ανάπτυξη, κυρίως σε περιφερειακές περιοχές στα νότια και μεσογειακά κράτη-μέλη (Di Caro & Fratesi, 2022). Αυτό υποδηλώνει ότι οι περιφερειακές ιδιαιτερότητες πρέπει να λαμβάνονται υπόψη όταν συζητείται η προσέγγιση της περιφερειακής πολιτικής στην Ευρώπη (Bachtler & Mendez, 2020). Τέλος φαίνεται ότι, η ιδέα της «Ευρώπης των περιφερειών» έχει ξεθωριάσει χωρίς να έχει σημαντικό αντίκτυπο στη χωρική οργάνωση της Ευρώπης. Οι εδαφικές ανισότητες εντός των κρατών-μελών γίνονται ιδιαίτερα ορατές με την λειτουργία της «Στρατηγική Ευρώπη 2020», όπου οι πρωταρχικοί στόχοι της συνεπάγονται λιγότερη προσοχή στην εδαφική διάσταση, ενώ η περιφερειακή ανταγωνιστικότητα αντικατέστησε κάθε διάλογο σχετικά με τις περιφερειακές ανισορροπίες, οδηγώντας σε μία τάση για περιφερειοποίηση μεταξύ των κρατών-μελών, καθώς και σε σχετική αύξηση των περιφερειακών εγχώριων ανισοτήτων.

Συμπερασματικά, φαίνεται ότι η ΠΣ μετά το 2014 δεν ανταποκρίνεται στη δέσμευση της ΕΕ σχετικά με την προώθηση της εδαφικής σύγκλισης μεταξύ των μελών της, επιδεινώνοντας τις ήδη υπάρχουσες ανισότητες στις οικονομικές επιδόσεις μεταξύ των εδαφών της ΕΕ και αυξάνοντας τις υπάρχουσες άνισες χωρικές (Avdikos & Chardas, 2016). Τελικά, η οικονομική κρίση του 2008 έδειξε πώς η Ευρώπη είναι ο χώρος, όπου οι παγκόσμιες κρίσεις μεταλλάσσονται σε περιφερειακές κρίσεις και γίνονται υπαρξιακές απειλές για ολόκληρο το εγχείρημα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης (Celi et al., 2022).

Συμπεράσματα

Η άνιση ανάπτυξη είναι ένα κοινό χαρακτηριστικό στις προηγμένες μορφές κοινωνικής ανάπτυξης και αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της επιρρεπούς στην κρίση ανάπτυξης, των καπιταλιστικών οικονομιών (Hudson, 2015). Η Ευρωπαϊκή Ένωση ως μία τέτοια οικονομία χαρακτηρίζεται από κοινωνικό-χωρική και οικονομική άνιση ανάπτυξη και συνακόλουθη πόλωση σε διάφορες κλίμακες (Hudson, 2015). Η κρίση του ευρώ έχει αναζωπυρώσει συζητήσεις σχετικά με τις αυξανόμενες διαιρέσεις και ασυμμετρίες μεταξύ του κέντρου και της περιφέρειας των ευρωπαϊκών κρατών, αλλά και του κέντρου και της περιφέρειας στο εσωτερικό αυτών, θέτοντας υπό αμφισβήτηση πρωταρχικούς στόχους της ΕΕ, όπως την οικονομική, κοινωνική και εδαφική συνοχή (Magone et al., 2016). Η παρούσα εργασία πραγματεύεται τις οικονομικές, κοινωνικές και περιφερειακές ανισότητες και ασυμμετρίες των κρατών-μελών της ΕΕ, υπό την μορφή μίας «άνισης ανταλλαγής» πλεονάσματος και ελλείμματος μεταξύ του κέντρου και της περιφέρειας. Πιο συγκεκριμένα, κατά την περίοδο της «χρηματοοικονομικής κρίσης της Ευρωζώνης» αναπτύχθηκε μία «ανταλλαγή» χρηματοοικονομικών κεφαλαίων και πιστώσεων από το ευρωπαϊκό κέντρο προς τη νότια περιφέρεια, η οποία ενίσχυσε το χάσμα μεταξύ κέντρου και περιφέρειας την ΕΕ. Επίσης, το μοντέλο «πυρήνα-περιφέρειας» του Paul Krugman έδειξε μία «άνιση αλληλεξάρτηση και ανταλλαγή» μεταξύ των άμεσων επενδύσεων με τη μορφή βιομηχανικών εγκαταστάσεων του κέντρου στις νότιες και ανατολικές περιφέρειες με αντάλλαγμα την παραγωγή φθηνών ενδιάμεσων κεφαλαιουχικών αγαθών με χαμηλό κόστος παραγωγής από την περιφέρεια, επιδεινώνοντας το εξωτερικό ισοζύγιο πληρωμών της και ενισχύοντας την πόλωση μεταξύ και εντός των κρατών-μελών. Επίσης, η ασυμμετρία στα Μοντέλα Ανάπτυξης των κρατών-μελών της ΕΕ, ήδη από τις δεκαετίες 1970-1980, λόγω της αποβιομηχανοποίησης της νότιας περιφέρειας, οδήγησε σε διαχρονική ασυμμετρία του ισοζυγίου πληρωμών μεταξύ του

κέντρου και της νότιας περιφέρειας της ΕΕ, η οποία επιδεινώθηκε σημαντικά στην κρίση του ευρώ, διαιρώντας τα κράτη-μέλη σε «χώρες-πιστωτές» και σε «χώρες-οφειλέτες». Αυτή η άνιση ανάπτυξη μεταξύ του «εξαγωγικού» κέντρου και της «ελλειμματικής» περιφέρειας, τροφοδότησε διαμαρτυρίες και εναντιώσεις, αυξάνοντας τις ετερογένειες των χωρών. Τελικά η κρίση της ευρωζώνης ανέδειξε την προβληματική αρχιτεκτονική του ευρώ και δεν εκδηλώθηκε ποτέ ως μία θεσμική, συστημική και πολιτική κρίση της ΕΕ, αλλά αντίθετα, ως ένα σύνολο εθνικών, ατομικών κρίσεων και έως εκ τούτου, η απάντηση στην κρίση πήρε μια εναλλακτική μορφή με την εφαρμογή πολιτικής λιτότητας (Becker & Jäger, 2011). Αυτή η προσέγγιση στην αντιμετώπιση της κρίσης, σημειώνεται και στην Πολιτική Συνοχής της ΕΕ, μέσα από την ευθυγράμμιση των κατευθυντήριων γραμμών της ΝΟΔ και των στόχων της Στρατηγικής Ευρώπης 2020, μετατρέποντας το μοναδικό (ανα)διανεμητικό εργαλείο της ΕΕ σε μία ατζέντα ως συνέχεια των μέτρων λιτότητας της Ευρωκρίσης μέσω της εξέτασης των αιρεσιμοτήτων της ΠΣ, ενώ παράλληλα ευνοεί την ανάπτυξη στις μητροπολιτικές περιοχές, ενισχύοντας τις περιφερειακές αποκλίσεις εντός της ΕΕ αλλά και εντός των κρατών-μελών. Τελικά, φαίνεται ότι η διαπραγματευτική και δομική ισχύς μιας χώρας της ΕΕ είναι πιο σημαντική από την επίσημη ιδιότητα ως κράτος-μέλος. Αυτό έγινε ιδιαίτερα αντιληπτό κατά την περίοδο της Ευρωκρίσης, καθώς το καθεστώς διάσωσης του ευρώ αποτελούσε ένα ασύμμετρο διακυβερνητικό σύστημα διαπραγματεύσεων, στο οποίο οι «χώρες-οφειλέτες» δεν είχαν ουσιαστικά καμία διαπραγματευτική δύναμη (Scharpf, 2014). Ως εκ τούτου, πολλοί Ευρωπαίοι πολίτες αισθάνονται περιθωριοποιημένοι και πως στερούνται των δικαιωμάτων τους, καθώς και της πολιτικής τους αυτονομίας, επειδή τα κράτη τους στερούνται διαπραγματευτικής δύναμης (Eriksen, 2018). Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο πολλοί Ευρωπαίοι πολίτες δεν μπορούν να συλλάβουν την Ευρωζώνη ως μια «αυθεντική» ένωση, αφού το πραγματικό βάθος και το πραγματικό νόημα της κρίσης δεν αποκαλύφθηκε ποτέ, οδηγώντας σε αύξηση της λαϊκής αμφισβήτησης σχετικά με τις πολιτικές λύσεις των προβλημάτων. Έτσι η λιτότητα, η υψηλή ανεργία και η ανεπάρκεια του κράτους πρόνοιας να επιτελεί τον ίδιο ρόλο που είχε μέχρι και τις προηγούμενες δεκαετίες οδήγησαν την περίοδο της Ευρωκρίσης σε έντονα δημοκρατικά ελλείμματα, όπως την άνοδο του λαϊκισμού και τη τάση των δυσαρεστημένων ατόμων να ψηφίζουν ακροδεξιά, τα οποία αποκρυσταλλώνονται στα εκλογικά αποτελέσματα έως και σήμερα, απομακρύνοντας ολοένα και περισσότερο το εγχείρημα μίας «Κοινωνικής Ευρώπης».

Συμπερασματικά, αυτό που προκύπτει είναι ένας ετερογενής «χώρος πολιτικής συνοχής και ανθεκτικότητας» που χαρακτηρίζεται από μια αξιοσημείωτη δυαδικότητα και θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει, ασυνέπεια τόσο σε επίπεδο στόχων όσο και σε επίπεδο μέσων (Andreou, 2022). Από τη μία, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι τα εθνικά κράτη θεωρούν απαραίτητο τον περιορισμό της κοινωνικό-χωρικής πόλωσης, επιδιώκοντας την οικονομική σύγκλιση μέσω της ένωσης του ευρώ, αλλά παράλληλα φαίνεται ότι κρίνεται αναγκαία και η διατήρηση μίας ανισότητας μεταξύ των κρατών-μελών, εντός «αποδεκτών» ορίων (Hudson, 2015). Συνεπώς, η ταξινόμηση κρατών-μελών στο πεδίο «κέντρου-περιφέρειας» δεν θα πρέπει να εκλαμβάνεται ως στατική, παγιώνοντας έτσι τις οικονομικό-κοινωνικές και χωρικές ανισότητες, αλλά θα πρέπει να προβλέπει τη δυνατότητα μετακίνησης μιας χώρας από τη μια κατηγορία στην άλλη (Celi et al., 2022). Με άλλα λόγια, η διαίρεση «πυρήνα-περιφέρειας» της Ευρώπης, αν και γενικά σταθερή, εκφράζει μια εύθραυστη ισορροπία που αντανάκλα τη δυναμική της αλλαγής. Όπως παρατηρεί ο Storper, το μοντέλο της Νέας Οικονομικής Γεωγραφίας μπορεί να γίνει ένα πρωτοποριακό θεωρητικό εργαλείο για την ερμηνεία «των εκπληκτικών γεωγραφικών αλλαγών που βιώνουμε σήμερα» (Caraveli, 2017).

Βιβλιογραφία

- Acocella, N. (2020). The impact of the crisis on poverty and socio-economic inequalities in Europe. *Annali del Dipartimento di metodi e modelli per l'economia, il territorio e la finanza*, 97-106.
- Ágh, A. (Ed.). (2011). *European Union at the crossroads: The European perspectives after the global crisis*. Budapest College of communication, business and arts.
- Andreou, G. (2022). Solidarity in the EU after 2020; prospects for the cohesion “policy space. *Region & Periphery*, 13(13), 65-90.
- Andrew, S. A., & Feiock, R. C. (2010). Core–peripheral structure and regional governance: Implications of Paul Krugman’s new economic geography for public administration. *Public Administration Review*, 70(3), 494-499.
- Attila, Á. G. H. (2017). Cohesive Europe or Core-Periphery Divide in the EU28: The regional challenge of dual crisis in the new member states. *Journal of Comparative Politics*, 10(1), 4-24.
- Avdikos, V., & Chardas, A. (2016). European Union Cohesion Policy post 2014: More (place-based and conditional) growth–Less redistribution and cohesion. *Territory, Politics, Governance*, 4(1), 97-117.
- Baccaro, L., Blyth, M., & Pontusson, J. (2022). *Diminishing returns: The new politics of growth and stagnation*. Oxford University Press.
- Bachtler, J., & Mendez, C. (2020). Cohesion and the EU budget: Is conditionality undermining solidarity. *Governance and politics in the post-crisis European Union*, 121-139.
- Basile, R., De Nardis, S., & Girardi, A. (2006). *Regional inequalities and cohesion policies in the European Union*.

- Beck, U. (2003). Toward a New Critical Theory with a Cosmopolitan Intent. , 10(4), 453-468
- Becker, J., & Jäger, J. (2011). European integration in crisis: the centre-periphery divide. In 17th Euromemo Workshop on Alternative Economic Policy, Vienna (pp. 16-18).
- Bernt, M., & Colini, L. (2013). Exclusion, marginalization and peripheralization: Conceptual concerns in the study of urban inequalities (No. 49). Working paper.
- Bohle, D. (2021). European integration, capitalist diversity and crises trajectories on Europe's Eastern periphery. In *Is the European Union Capable of Integrating Diverse Models of Capitalism?* (pp. 95-110). Routledge.
- Boltho, A. (2020). Southern and Eastern Europe in the Eurozone: convergence or divergence?. *Baltic Journal of Economics*, 20(1), 74-93.
- Bouget, D. (1998). Social policy in the EMU area: between a dream and a nightmare. *Transfer: European Review of Labour and Research*, 4(1), 67-87.
- Caraveli, H. (2016). Global imbalances and EU core-periphery division: Institutional framework and theoretical interpretations. *World Review of Political Economy*, 7(1), 29-55.
- Caraveli, H. (2017). The dynamics of the EU core-periphery division: Eastern vs. southern periphery—A comparative analysis from a new economic geography perspective. In *Core-periphery patterns across the European Union: Case studies and lessons from Eastern and Southern Europe* (pp. 3-22). Emerald Publishing Limited.
- Celi, G., Valentina, P., & Veronika, S. S. (2022). 100 Shades of the EU-Mapping Political Economy of EU Peripheries. *transform! europe*.
- Cesaratto, S., & Stirati, A. (2010). Germany and the European and global crises. *International Journal of Political Economy*, 39(4), 56-86.
- Cesaroni, T., D'Elia, E., & De Santis, R. (2019). Inequality in EMU: Is there a core periphery dualism?. *The Journal of Economic Asymmetries*, 20, e00121.

- Christodoulakis, N. (2020). Aspects of divergence in the Euro Area. *Regional integration*, (9), 9-36.
- Clift, B., & McDaniel, S. (2019). Capitalist convergence? European (Dis?) Integration and the post-crash restructuring of French and European capitalisms. *New Political Economy*, 26(1), 1-19.
- Currie, M., & Kubin, I. (2006). Chaos in the core-periphery model. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 60(2), 252-275.
- Delsen, L. (2001). EMU and the social environment. *European Journal of Social Quality*, 3(12), 70-89.
- Delsen, L., van Gestel, N., & van Vugt, J. (2000). European integration: Current problems and future scenarios. In *Social Security and Solidarity in the European Union: Facts, Evaluations, and Perspectives* (pp. 223-253). Heidelberg: Physica-Verlag HD.
- Di Caro, P., & Fratesi, U. (2022). One policy, different effects: Estimating the region-specific impacts of EU cohesion policy. *Journal of Regional Science*, 62(1), 307-330.
- Dixit, A. K., & Stiglitz, J. E. (1977). Monopolistic competition and optimum product diversity. *The American economic review*, 67(3), 297-308.
- Dooley, N. (2019). Who's afraid of the big bad wolf? Rethinking the core and periphery in the Eurozone crisis. *New Political Economy*, 24(1), 62-88.
- Dupuch, S., Jennequin, H., & Mouhoud, E. M. (2004). EU enlargement: what does it change for the European economic geography?. *Revue de l'OFCE*, (5), 241-274.
- Emmanuel, A. (1972). *Unequal Exchange: A Study of the Imperialism of Trade*. London: New Left Books.
- Eriksen, E. O. (2018). Political differentiation and the problem of dominance: Segmentation and hegemony. *European Journal of Political Research*.

- Faragó, L., & Varró, K. (2016). Shifts in EU cohesion policy and processes of peripheralization: A view from Central Eastern Europe. *European Spatial Research and Policy*, 23(1).
- Farny, E. (2016). Dependency theory: A useful tool for analyzing global inequalities today. *E-ir. info*.
- Fujita, M., & Mori, T. (2005). Frontiers of the new economic geography. *Papers in Regional Science*, 84(3), 377-405.
- Galtung, J. (1971). A Structural Theory of Imperialism. *Journal of Peace Research* 8(2): 82-83.
- Gaspar, J. M. (2020). Paul Krugman: contributions to geography and trade. *Letters in Spatial and Resource Sciences*, 13(1), 99-115.
- Gaulier, G. & Vicard, V. (2012). The signature of Euro Area Imbalances. Mimeo: Banque de France.
- Georgopoulos, D., Papadogonas, T., & Sfakianakis, G. (2012). Factors related to the depth of the latest crisis for EU-27 countries: The key role of relative inequality/poverty. *Economics Letters*, 116(3), 308-311.
- Ginzburg, A. & Simonazzi, A. (2015). The Interruption of Industrialization in Southern Europe: A Centre-Periphery Perspective. In Baumeister, M. and R. Sala (eds.), *Southern Europe? Italy, Spain, Portugal and Greece from the 1950s until the Present Day*. Frankfurt am Main: Campus Verlag, 103-38.
- Gottmann, J. (Ed.) (1980). *Centre and Periphery. Spatial Variation in Politics* (Beverly Hills, CA: Sage)
- Gräbner, Claudius; Hafele, Jakob (2020) : The emergence of coreperiphery structures in the European Union: A complexity perspective, *ZOE Discussion Papers*, No. 6, ZOE. Institut für zukunftsfähige Ökonomien, Bonn

- Graziano, P. R., & Polverari, L. (2020). The social impact of EU cohesion policy. In *Social policy in the European Union 1999-2019: the long and winding road* (pp. 167-182). TUI aisbl, Brussels.
- Hall, P. A. (2014). Varieties of capitalism and the Euro crisis. *West European Politics*, 37(6), 1223-1243.
- Hall, P. A., & Soskice, D. (2001). An introduction to varieties of capitalism. *op. cit.*, 21-27.
- Hassink, R., Gong, H., & Orum, A. M. (2019). New economic geography. *Oru. AM, Garcia, M., Judd, D., Roberts, B., Piew, PC, Eds*, 1-6.
- Heidenreich, M. (2003). Regional inequalities in the enlarged Europe. *Journal of European Social Policy*, 13(4), 313-333.
- Holman, O. (2002). Die neue europäische Peripherie: Ost-und Süderweiterung der Europäischen Union im Vergleich. *PROKLA. Zeitschrift für kritische Sozialwissenschaft*, 32(128), 399-420.
- Hudson, R. (2015). Uneven development, socio-spatial polarization and political responses. In *Understanding geographies of polarization and peripheralization: Perspectives from Central and Eastern Europe and beyond* (pp. 25-39). London: Palgrave Macmillan UK.
- Iammarino, S., Rodriguez-Pose, A., & Storper, M. (2019). Regional inequality in Europe: evidence, theory and policy implications. *Journal of economic geography*, 19(2), 273-298.
- Jager, J., Hafner, Kurt A. (2013). The optimum currency area theory and the EMU: An assessment in the context of the eurozone crisis. *Intereconomics*, ISSN 1613-964X, Springer, Heidelberg, Vol. 48, Iss. 5, pp. 315-322.
- Johnston, A. and Regan, A., (2018). Introduction: is the European Union capable of integrating diverse models of capitalism? *New Political Economy*, 23 (2), 145–159.

- Kolluru, M., & Semenenko, T. (2021). Income inequalities in EU countries: GINI indicator analysis. *Economics*, 9(1), 125-142.
- Kühn, M. (2015). Peripheralization: Theoretical concepts explaining socio-spatial inequalities. *European Planning Studies*, 23(2), 367-378.
- Lapavitsas, C., Kaltenbrunner, A., Labrinidis, G., Lindo, D., Meadway, J., Michell, J., Paineira, JP., Pires, E., Powell, J., Teles, N. and Vatikiotis, L. (2012). *Crisis in the Eurozone*. (London: Verso).
- Lapavitsas, C., A. Kaltenbrunner, D. Lindo, J. Michell, J. P. Paineira, E. Pires, J. Powell and N. Teles (2010). 'Eurozone Crisis: Beggar Thyself and Thy Neighbour,' *Journal of Balkan and Near Eastern Studies* 12(4): 321–373.
- Lipset, S. M. and S. Rokkan (1967) *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. New York: Free Press.
- Magone, J. M., Laffan, B., & Schweiger, C. (Eds.). (2016). *Core-periphery relations in the European Union: Power and conflict in a dualist political economy*. Routledge.
- Martínez-Vela, C. A. (2001). World systems theory. *Engineering system division*, 83, 1-5.
- Namkoong, Y. (1999). Dependency theory: Concepts, classifications, and criticisms. *International Area Review*, 2(1), 121-150.
- Pascariu, G. C., & Frunza, R. (2011). Eastern versus southern peripherality in the EU: The study from the perspective of centre-periphery model. *Transformations in Business & Economics*, 10(2B), 590-611.
- Pascariu, G. C., & Țigănașu, R. (2017). Integration, growth and core-periphery pattern in EU's economy: Theoretical framework and empirical evidences. In *Core-Periphery Patterns Across the European Union: Case Studies and Lessons from Eastern and Southern Europe* (pp. 23-85). Emerald Publishing Limited.

- Puzzello, L., & Gomis-Porqueras, P. (2018). Winners and Losers from the Euro. *European Economic Review*, 108, 129-152.
- Rauhut, D., & Humer, A. (2020). EU Cohesion Policy and spatial economic growth: trajectories in economic thought. *European Planning Studies*, 28(11), 2116-2133.
- Scharpf, F.W. (2014). No exit from the Euro-rescuing trap? MPIfG Discussion Paper 14/4. Cologne: MaxPlanck-Institute for the Study of Societies
- Sepos, A. (2016). The centre–periphery divide in the eurocrisis: A theoretical approach. In *Core-Periphery Relations in the European Union* (pp. 63-84). Routledge.
- Serrano, P. J. G., Molero-Simarro, R., & Buendía, L. (2016). The impact of the 2008/9 crisis on inequality and poverty in Southern Europe: The case of Spain. *Journal of Australian Political Economy*, The, (78), 87-114.
- Siljak, D., & Nagy, S. G. (2018). Economic convergence of the Eastern Partnership countries towards the EU-13. *Eastern Journal of European Studies*, 9(2).
- Strange, S. (1987). The persistent myth of lost hegemony. *International organization*, 41(4), 551-574.
- Strassoldo, T. (1980) ‘Centre–Periphery and System–Boundary: Culturological Perspectives’ in J. Gottmann (ed.) *Centre and Periphery: Spatial Variation in Politics*. London: Sage, pp. 27–61.
- Tausch, A. (2010). Globalisation and development: the relevance of classical “dependency” theory for the world today. *International Social Science Journal*, 61(202), 467-488.
- Tsakas, C. (2021). Growth Models and Core–Periphery Interactions in European Integration: The German–Greek Special Relationship in Historical Perspective. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 59(4), 945-962.
- Tsarouhas, D. (2018). Crisis in the Eurozone Periphery. Building a Sustainable Political.

Tsirbas, Y., & Sotiropoulos, D. A. (2016). Europe at the Epicenter of National Politics: The Attitudes of Greek Political Elites Towards the European Union and the Economic Crisis. *Historical Social Research*, 41(4), 86-105).

Vukov, V. (2023). Growth models in Europe's Eastern and Southern peripheries: between national and EU politics. *New political economy*, 28(5), 832-848.

Wallerstein, I. (1976). Semi-Peripheral Countries and the Contemporary World Crisis. *Theory and Society*, 3(4), 461–483.

Weissenbacher, R. (2018). Peripheral integration and disintegration in Europe: the 'European dependency school' revisited. *Journal of Contemporary European Studies*, 26(1), 81–98.

Wellhofer, E. S. (1989) Core and periphery: Territorial dimensions in politics, *Urban Studies*, 26(3), pp. 340–355

Κατσίμη Δ. (2016). Μακροοικονομικές πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Πετράκος, Γ. Κ. (2003). Περιφερειακές Ανισότητες στην Ευρωπαϊκή Ένωση. ΤΟΠΟΣ: Επιθεώρηση αστικών και περιφερειακών μελετών.